

Bojan Štih

Spomenik

Satirični happening v dveh delih

Osebe:

MATI, rojena leta 1895.

MARIJA, njena hči, rojena l. 1920.

JERNEJ, mrtvi mož Marije, rojen leta 1915, padel leta 1943.

JERNEJ, sin Marije in mrtvega Jerneja, rojen leta 1942.

BARBARA, hči Marije in njenega drugega moža Ignaca, brata Jernejevega, rojena leta 1950.

IGNAC KMET, drugi mož Marije in brat pokojnega Jerneja, slovenski gospodarstvenik, rojen leta 1917.

IGNAC KOSEZAR, doctor honoris causa, poeta laureatus, dopisni član vseh slovenskih akademij znanosti in umetnosti, imetnik, nosilec in lastnik nepreglednega števila odlikovanj, državnih, narodnih in društvenih nagrad in priznanj, tudi tujih, rojen leta 1870.

IGNAC LIKOZAR, gledališki igralec, nekdanji junaški tenor bavarskih podeželskih oper, rojen leta 1870.

RUSA EVLALIJA, javna delavka, rojena 1920.

JOŽEFA CVEBE, javna delavka, rojena leta 1925.

IGNAC DANDY — Slovenec, brez poklica, sicer pa javni delavec, politolog, rojen leta 1940.

IGNAC ŠATRAJ, privatnodružbeni šofer Ignaca Kmeta, rojen leta 1942.

Čas dogajanja: nekega dne v vročem poletju tisoč devetsto devetinšestdesetega leta.

Prizorišče: bogato opremljena dnevna soba v počitniški hišici ob morju.

Vse osebe — razen Mrtvega Jerneja — so posnete po živih modelih slovenske stvarnosti. Šibkosti avtorjevega peresa je pripisati, če ni bilo sposobno upodobiti totalne groze bivanja nekaterih modelov.

PRVI DEL

1. prizor

Ko se dvigne zastor, je iz radijskega sprejemnika slišati zvoke internacionale.

GLAS RADIJSKEGA NAPOVEDOVALCA: Zvoki internacionale so končali pretresljive žalne slovesnosti v Kamnitem dolu, kjer so odkrili veličasten spomenik padlim junakom, delo akademskega kiparja in člana Nacionalne akademije lepih umetnosti Ignaca Krasa. Večtisočglava množica, ki je počastila spomin mrtvih herojev, se razhaja. Ljudje se počasi pomikajo proti veseličnemu prostoru, kjer so tudi številne stojnice z dobro pijačo in jedačo. Od tod vidimo, kako pečejo vola na raznju. Že so se zavrteli prvi pari na plesišču. Organizatorji predvidevajo, da bo rajanje svobodnega in ponosnega ljudstva trajalo pozno v noč. S tem, drage poslušalke in spoštovani poslušalci, končujemo prenos iz Kamnitega dola. Reporter Ignac Knez.

IGNAC ŠATRAJ (*stopi k radijskem sprejemniku in ga izključi*): No, kmalu bodo tu. Ena slovesnost je končana, začela se bo nova. Kri in veselica na istem mestu, sicer pa, kaj me briga politika. (*Odide.*)

2. prizor

Skozi leva vrata vstopijo Ignac Likozar, Jernej in Barbara.

IGNAC LIKOZAR (*z roko na Barbarini rami, nežno*): Bog živi vas, Slovenke, prelepe žlahtne rožice... (*Premor.*) Da, bila je lepa slovesnost. Videl sem, da so ljudje jokali, ko sem recitiral Zdravljico. To, to je pesem, ki lepo in prav povedana... (*išče besedo*) pretrese. Zelo rad jo recitiram. Že leta 1895 sem Zdravljico kot mlad umetnik pripovedoval slovenskemu ljudstvu. Tu ob morju pa sem jo danes prvikrat.

JERNEJ: Če smem vprašati, ne zamerite mi prosim, tovariš Ignac Likozar, koliko pa dobite za tak nastop kot danes?

BARBARA: Ne bodi nevljuden. Kakšna vročina. Pravo poletje.

JERNEJ: Ker pri nas vse plačujejo, tudi spomin na mrtve in padle, moje vprašanje ni nevljudno, temveč kvečjemu majhna radovednost.

IGNAC LIKOZAR (*pije iz kozarca, ki mu ga je natočila Barbara*): Malo, slabo plačujejo, zato je vaša ironija odveč. Bodite potolaženi, niste prvi, ki poizveduje o honorarjih umetnikov. A dovolite, da vas vprašam: kdo je sposoben v naši deželi pravično poplačati ustvarjalni napor, s katerim izvajamo slovenski umetniki solze iz oči tisočglavih množic. Vedite, za vsako solzo bi morali dobiti pravično plačilo.

BARBARA: To bi bil pa precejšen kup denarja. Rada imam denar.

JERNEJ: Kaj pa pesnik? Prav, mrtev je. Ne bo ga več med nas. Rad pa bi našel duhovno, pravzaprav vzročno zvezo med njegovimi verzi, solzami v očeh množice in honorarji recitatorjev. Ali mi jo lahko opišete?

BARBARA: Ali kupujete blago v tujini, tovariš Likozar? Moderen vzorec imate.

JERNEJ: Za božjo voljo, midva o pesniku in o solzah množice, ti pa o nakupovanjih. Pogubila se boš s svojo površnostjo.

IGNAC LIKOZAR: Veste kaj, mladi mož, rajši se pogovarjam o nakupovanjih v tujini, kot pa razmišljamo o vaših, dejali ste, vzročnih zvezah. Ovinkarstvo mi je tuje.

JERNEJ (*mirno*): Slišal sem, da nekateri umetniki zaslužijo mnogo denarja, recimo toliko, kot zasluži v enem letu deset ali petnajst navadnih državljanov, pa se kljub temu neprestano pritožujejo zaradi svojega slabega socialnega položaja. Ali je to laž? Če pa je resnica, mi, prosim, povejte, kako dosežejo taki posamezniki soglasje med solzami v očeh množice in povsem neromantičnim pridobitništvom?

IGNAC LIKOZAR: Jaz sem čist, čist sem! Zahtevam pa plačilo. Narod mora častiti svoje umetnike, in jaz sem, vedite to, eden izmed prvih. Ne sramujem se tega javno izpovedati. (*Hlastno pije.*) Samorastnik sem. Iz nič sem postal to, kar sem. Dobro poznam družščino, ki se zbira v vaši reviji. Ne, ne boste me prestrašili s svojo demagogijo (*pije*). Mene spoštujejo tisoči in tisoči preprostih ljudi. Jaz sem umetnik naroda, vi pa ste sužnji modernih idej, ki jih sami ne razumete. S tem pa nimajo ne socialni pravičniki in ne davkarji nobenega opravka.

BARBARA: Prav malo me zanima vajn pogovor. Vedno, kadar nas obiščejo znameniti umetniki, Jernej poskrbi za prepir. Povem vama, mlada sem in doživeti hočem vse, kar se da. Pri denarju je začetek. Hočem živeti po svoje.

JERNEJ (*jo gleda*): Brat in sestra, polbrat in polsestra pravzaprav.

IGNAC LIKOZAR: Hvala za pouk, dobro poznam vaše družinske razmere.

JERNEJ: Pravite, da ne razumemo svojih lastnih idej. Kaj pa, če v svoja spoznanja verujemo in verjamemo?

IGNAC LIKOZAR (*gleda po sobi*): Želeli ste zvedeti, kako dosežemo umetniki soglasje med solzami v očeh množice in pridobitništvom, jaz pa vas vprašam, kako dosežete vi soglasje med tem bogastvom tukaj in svojimi radikalnimi in revolucionarnimi idejami? Odgovorite mi in odgovoril vam bom.

JERNEJ: To, kar vidite, je delo, sad mojega drugega očeta, se pravi očima. To veste. Moj prvi, pravi oče je mrtev, njegovo ime je vklesano na spomeniku tam zunaj. V ta svet pa me je prinesla mati kot predmet, ki mu je bila odvzeta možnost odločitve. Takrat sem bil še otrok.

BARBARA: Jaz pa sem se rodila v tem svetu. Moj je, lep in bogat. Jernej pravi, da pojde odtod. Jaz ostanem in prav malo mi je mar, če mi zavidajo to bogastvo. Saj imamo policijo, ki nas varuje. Takó pravi moj oče.

JERNEJ: Ali zdaj vidite, kako čudovito je urejen naš svet. Ena policija z dvema nalogama — varovati Barbaro pred vlomilci, očeta pa pred plebejsko jezo.

IGNAC LIKOZAR: To je cinizem mladih ljudi. Jaz ga ne odobravam. Že osemdeset let služim svojemu narodu z glasom in talentom, ki ju imam. Doslej še ni nihče pravično poplačal moje silovitosti in moči, povem vam, že leta 1902 . . .

3. prizor

Skozi leva vrata vstopijo: Ignac Kosezar, Ignac Kmet in Marija.

IGNAC KOSEZAR: Da, bilo je nadvse očarljivo, ganljivo in slovesno. Tu je prijetno hladno. Tovariš Ignac Likozar, še enkrat vam moram izreči priznanje za vašo . . .

JERNEJ: Ali ni pesnikova?

IGNAC KOSEZAR: Zdravljico.

IGNAC LIKOZAR: Hvala vam, tovariš Ignac.

MARIJA: Prosim vas, sedite. Zdaj smo vsi zbrani. Tudi mati bo vsak hip tu. Tovariš Ignac Likozar, upam, da vaju otroka nista dolgočasila?

IGNAC LIKOZAR: Ne, nikakor. Zelo sodobna sta.

IGNAC KMET: Zdaj pa kozarček. Prileglo se bo. Slavje je za nami. Sonce je strašno pripekalo. Tribune bi morali postavljati v sencah. V Indoneziji sem videl, kako na slovesnostih varujejo glave voditeljev pred sončnimi žarki z velikanskimi pahljačami. (*Premor.*) Kozarec hladnega vina bo ta trenutek zdravilo. Bili smo spet urico ali dve v zgodovini, v naši revolucionarni preteklosti. To dobro de. Mrtvi in padli so naša opora, spomin nanje bo večno živel. Kljub sedanjim gospodarskim težavam mi ne bomo izpustili zgodovine iz svojih rok. (*Strežeta z Marijo.*)

4. prizor

IGNAC ŠATRAJ (*pri vratih*): Ali tovarišija kaj potrebuje?

IGNAC KMET: Ravno prav si prišel, Ignac. Skoči čez mejo. Tu imaš denar. Prinesi, vino, sir, mnogo vrst sira, konjak, rake in sploh kar vidiš. Ostanek pusti pri Aldu. Hitro si lahko nazaj.

IGNAC ŠATRAJ: Kakor ukažete, tovariš Ignac. Prav. (*Odide.*)

5. prizor

BARBARA: Ali smem z njim? Rada se vozim. Ignac dobro šofira.

IGNAC KMET: Tu ostaneš, pomagala boš mami.

IGNAC KOSEZAR: Kam je meril vaš šofer s tovarišijo? Ta ponižnost, ali pa morebiti celo ironija, mi ni všeč. (*Čez čas.*) Vedno sem bil mnenja, da je bil osvobodilni boj očarljiva igra duha, dejal bi, emanacija visokosti narodnega duha, ki ga je komaj kdaj motila izproščina in neosveščenost. Naš slovenski značaj se je v vojnih letih izbrusil in oklesal. Zlahtna je zavest, da mi je bilo dano s pesmijo sodelovati v tem boju in mi v njem igrati določeno vlogo. Zato me tudi moti, če me kdo

imenuje gospoda; v tem vidim ostanke naše hlapčevske zgodovine. Vendar je tudi umljivo, kako smo še daleč od tega, da uresničimo visoki duhovni svet tovarštva in moralno zdravega socializma.

BARBARA: Mama, ali postrežem s slanim ali s sladkim pecivom?

JERNEJ (*Barbari*): Ne moti antihlapčevske meditacije. Pecivo ne sodi med ideološke osnove sedanjosti.

MARIJA: Pojdi v kuhinjo in prinesi. Pripravljeno je. (*Barbara odide.*)

6. prizor

IGNAC KMET: Molči, Jernej, čeprav sem ti le očim, je moj glas očetova zapoved. Tu smo zbrani po slovesnosti, ki nas je ganila in pretresla. Naš spomin se vrača v slavne dni. Svečanosti nam vlivajo novih moči, s katerimi bomo tudi v prihodnje kos težavam pri graditvi novega, samoupravnega sveta. To je politika, ki je ti nočeš razumeti. Pokvarili so te, zbegali. Tvoja mati je danes . . .

MARIJA: Ignac, ne nadaljuj. Kar je mojega na današnji dan, je samo moje. Ne združuj svoje politike z mojimi spomini. Misel na nekoč je težka in bojim se današnjega dne.

JERNEJ: Oprosti, oče. Toda svoboden sem in zavest o moji svobodi mi narekuje razmišljati. Bil sem pri spomeniku, med ljudmi. Poslušal sem govore in opazoval potek manifestacije. To je igra, v kateri potrebujete mrtve in padle kot dekoracijski element svoje politike. V preteklosti okameneli dogodki in prazniki so zdaj vaše poživilo.

IGNAC KMET (*zavpije*): To so anarhistične ideje.

MARIJA (*mirno*): Ignac, ne vpij. Sin, zdaj ni čas, da bi govoril o naših grehih. Tako se mora pogovarjati vsak sam zase in s svojo vestjo v zbranosti in tišini. (*Čez čas in odsotno.*) Zdelo se mi je, da je nekdo stopil iz spomenika in šel za nami.

IGNAC LIKOZAR: Žal mi je, da moram poslušati iz ust mladih ljudi besede razkroja. Delovanje peščice neuravnovešenih je izvir vsesplošne krize. To traja že od leta 1903, ko so me prvič napadli in žalili.

IGNAC KOSEZAR: Strinjam se z vami, tovariš Ignac. Vedno sem poudarjal življenjsko nujnost čistosti duha in plemenitosti misli. Tudi danes pravim, kultura duha da, idejni razkroj ne. Mar najini življenji in delo nista mera in zgled. Zakon bi smel reči.

7. prizor

Vstopi Barbara s pladnjem v rokah.

BARBARA: Prinesla sem pecivo. Tudi slane lešnike. Indijske in mehiške. In viski.

IGNAC KMET: Razumno govorite, tovariš Ignac Kosezar. Ali boste viski s sodo ali brez nje. In led seveda.

IGNAC KOSEZAR: Prosim s sodo. Nimam rad naših žganih pijač. Premočne so, prilegajo se le preprostemu okusu in krepkemu telesnemu ustroju.

JERNEJ: Oprostite, ne razumem. Ali pomeni vaša teza, da je prefinjenemu okusu korespondentna le šibka biofizična konstitucija?

IGNAC LIKOZAR: Ničesar ne razumem. Je pa Gregorčičeva Človeka nikar vse kaj drugega kot pa ta vaš pogovor. To pesem vedno recitiram tržaškim in goriškim Slovencem. Radi jo poslušajo. Leta 1904 pa sem jo recitiral prvič. Potem sem odšel na Bavarsko.

JERNEJ: Zahvalimo se tedaj usodi, ki nas ni obdarila samo s svobodo in samoupravljanjem, temveč tudi z zamejskimi Slovenci in honorarji v devizah.

IGNAC KOSEZAR: Trdim, da je Gregorčičeva pesem miselno in filozofsko slabo motivirana.

IGNAC LIKOZAR: Zakaj nasprotujete Gregorčiču? Saj s svojo poezijo ne zmanjšuje vašega ugleda. (*Ignac Kosezar zamahne z roko.*)

JERNEJ: Mati mi pripoveduje, da je bil moj pravi, padli oče, prefinjenega duha in vendarle telesno krepak. Rad je popil šilce žganja.

BARBARA: Po mojem je najboljši tisti oče, ki svoji družini ustvari bogastvo. Ali ne, očka?

MARIJA: Ne govoričita, otroka. Tu so gostje, ki so utrujeni od svečanosti.

IGNAC KMET: To je resnica. Povabil sem tovariša, da po koncu slovesnosti preživita ta dan in večer z nami. (*Malce z nasmehom.*) Tudi nam, gospodarstvenikom, se kdaj pa kdaj prileže navzočnost kulturnikov. No, pripovedujta mi, kako je kaj z našo kulturo, nikoli nimam časa, da bi se ukvarjal s kulturnimi problemi.

IGNAC LIKOZAR: Oprostite, ali je WC na levi ali na desni?

IGNAC KMET: Na desni. (*Čez čas.*) Koliko zdaj zasluži na mesec povprečen znanstvenik ali pa umetnik?

IGNAC KOSEZAR: Ali mislite povprečnega znanstvenika in umetnika ali pa želite zvedeti, koliko zasluži povprečno naš znanstvenik in umetnik. Pravih nadpovprečnih znanstvenikov in umetnikov je pri nas zelo malo ... Razen mene morebiti še kdo ...

8. prizor

Medtem ko Ignac Likozar odide skozi desna vrata, pri levih hkrati vstopi mati. V črnini in s palico v rokah.

MATI: Dober dan vsem.

MARIJA: Če želite, mati, vam prinesem kavo.

MATI: Hvala, ne zdaj, kasneje. Mislim, da si jo bomo kaj kmalu vsi zaželeli.

IGNAC KOSEZAR: Nisem vas videl na tribuni. (*Premor, lista po beležnici.*) Danes je bila dvestoenainpetdeseta tribuna po osvoboditvi, ki mi

je bilo sedeti ali stati na njej. Pogled na množico je bil čudovit, jasen in čist. Premišljeval sem o zvezi med nami zgoraj in njimi spodaj. Priznati moram, da je ta zveza resnično klasično nazorna in monumentalna . . .

JERNEJ (*ga gleda z začudenjem, ki meji na grozo*): Rekel bi, da je to statistika praznega, izgubljenega časa.

IGNAC KMET (*ostro*): Če bi nam bili v gospodarstvu na voljo tako točni podatki.

MATI (*z nasmehom*): In za vsako tribuno so posekali gozd, poln spominov in resnic. In ko boste stali ali sedeli na tisoči tribuni, bo naša dežela kraška goličava. Ne bo več ptic in ne besed.

IGNAC KOSEZAR: Jaz nikoli nisem sekal. Ali se niste udeležili slovesnosti?

MATI: V vojni sem izgubila moža in dva sinova. To menda veste. Zato so mi zborovanja, ceremonije in spomeniki odveč. Spomin in ljubezen pa sta dovolj trdna, da se lahko ohranjata v trajnosti brez godb na pihala, recitatorjev in volov na ražnju. Kakšna sreča, da mrtvi ne vidijo (*doda čez čas*) več.

JERNEJ (*veselo*): Babica, čestitam, ti bi lahko pisala uvodnike v naši reviji.

MARIJA: Mati, ali vas je kdo spremljal na poti? Ali ste prišli sami?

MATI: Sama sem hodila po poljih ves čas, a se mi je zdelo, da ne hodim sama. (*Pokaže s palico na vrata, skozi katera je odšel Ignac Likozar.*) Kje ste ga srečali? Ali je spet recitiral Zdravljico? Menda ni svečanosti, na kateri ne bi recitiral Zdravljice. Zdaj jo že ponujajo na pogrebih. (*Se smeje.*) Če bi šlo tako naprej, bo pobral dobršen del, kako že pravijo, ah da, nacionalnega dohodka.

IGNAC KMET: Vidim, da si tvoj vnuk spet zapisuje, kar pripoveduješ. Če bo nekoč objavil knjigo Babičine sentence, tako jo je namreč krstil, bo to prav gotovo bestseller, s katerim se utegne založnik izkupati iz finančnih težav.

IGNAC KOSEZAR: Spoštovana, častim starost, tudi sam sem že zelo star, vendar mislim, da se za vašo jedkostjo skrivata krivično nezadovoljstvo in neopravičljiva nepravica.

MATI: Bodite pomirjeni, berem vašo dela. Čut za pravičnost opravičuje jedkost. Toda moja jedkost ne pozna zasebnega strupa. Spomnite se, kako ste uničili leta 1927 pesnika in prijatelja . . .

MARIJA (*seže v besedo*): Mati, sedite in si odpočijte. Sprehod in vročina sta vas izmučili. In spomini tudi. Misel na očeta in sinova vas je izčrpala. Koga ste srečali na poljih? Nekdo je hodil po samotni poti.

9. prizor

IGNAC LIKOZAR (*vstopi, ko opazi mater, pristopi in ji galantno poda roko*): Pozdravljeni. Spet se vidiva po dolgem času. Da, po dolgem času, ali pa . . .

MATI (*ga pozorno gleda*): Slišala sem, da ste spet recitali. Prav, prav. Povejte mi no, rada hodim v gledališče, gledam televizijske programe in poslušam radijske igre, zakaj ste slovenski igralci tolikokrat čustveni in razneženi, saj je med vami vendarle nekaj krepkih moških in zdravih žensk? Jokavost v glasu in mlahavost telesa lahko vplivata samo na vdane in trpeče duše. (*Premor.*) Ali veste, od kdaj vas poznam? Od leta dvajset, takrat ste se vrnili iz bavorskih oper. Ali ste se že takrat ustrašili Hitlerja ali pa so vas rodoljubna čustva pripeljala v domovino?

IGNAC KOSEZAR: Predaleč ste odšli. On ni kriv naše cmeravosti! Tu postaja že mučno.

MATI: Kot vdova in mati dveh padlih sinov sem vse preveč blizu, da bi me glas, ki ga vsi hvalijo, prevaril. Sicer pa nisem tu le po naključju. Ne upoštevajte me, pa bo vse v redu. Molčati pa nočem.

IGNAC LIKOZAR: Da, leto dvajset. Kje je že to. A vedite, draga gospa, niste prvi, ki me žali in mi ne prizna tistega, kar mi gre. A pomnite, življenje me je naučilo, da se znam braniti. Osemdeset let dela. Sicer pa grem, nocoj imam predstavo. Tam je moj pravi svet. Hvala za gostoljubje.

BARBARA: Ostanite. Pri nas je vedno tako, kadar se zberemo. Jedli bomo fine rake. Babica je na vse ljudi huda.

IGNAC KMET: Prosim vas, Ignac, ostanite! Če bi poznali vsaj delček tistega, kar pripoveduje meni, kadar se vidiva, bi vam takoj odleglo.

IGNAC KOSEZAR: Ostanite, besede, besede.

MARIJA (*Likozarju*): Odpustite ji, tovariš Ignac. Danes je nenavaden dan. Nekdo živi ob nas. Kaj vam, kaj je to. Spomin?

MATI (*hladno*): Pozabite, kar sem rekla. Star človek gleda po svoje. To je svoboda . . . tik pred koncem.

IGNAC KMET (*protokolarno*): Mislim, dragi tovariš Ignac, da vas potolažim s prošnjo, povejte nam še enkrat Zdravljico ali vsaj začetek in konec. Vince je rujno in trenutek je primeren. Podelite nam odpustek.

MATI: Ali je recitacija vkalkulirana v moje opravičilo?

IGNAC KMET: Je. (*Ignacu Likozarju.*) Dajte, vzemite čašo. Pričnite. (*Ignac Kosezar, Marija in Barbara prikimajo. Naposled tudi Jernej. Ignac Likozar vstane, vzame čašo, skoraj solze v očeh, vidno ganjen začne.*)

IGNAC LIKOZAR: Spet trte so rodile . . . (*Med recitacijo se iz ozadja pojavi Mrtvi Jernej. Mirno, počasi. V obleki, kakršna je bila v navadi ob začetku vojne. Prvi ga opazi Jernej, nato Marija, nato mati. Potem pa Ignac Kmet, Barbara in Ignac Kosezar. Edini, ki ga ne opazi do konca recitacije, je Ignac Likozar. Vsak zase, po svoje doživlja njegovo nenadno navzočnost. Toda presenečenje je opazno. Recitacije ne posluša nihče več. Ko Likozar konča in spiije vino iz čaše, opazi, da je pil sam. Takrat tudi zagleda Mrtvega Jerneja. Se zdrzne.*)

10. prizor

MRTVI JERNEJ: Vse vas poznam. Ne čudite se mojemu prihodu. Morebiti sem le igra vašega spomina, imaginacija in iluzija, morebiti privid vaše vesti. Sicer pa prepustimo raziskavo mojega prihoda ideološki komisiji ali pa kakšnemu simpoziju sodobnih filozofov. Vsi namreč preganjajo in odpravljajo mite in zgodovino. Vzroki so različni, namen pa isti — obvladati svet in ljudi. Pa pustimo to. Bodite pomirjeni, čustva so mi odvzeta, odločitve tudi in vplivi. Kar še imam, je le presoja, čut za vrednotenje. Zato le opazujem in vprašujem. In vse, kar pripovedujem, je le nizanje vprašanj.

MATI (*gleda mrtvega Jerneja*): Vedela sem. To se je moralo prej ali slej zgoditi.

MARIJA: Ko bi mogle moje oči ločiti spomin od resnice.

JERNEJ: Vidim ga. Oče! Kaj bomo storili zdaj?

BARBARA: Obisk je obisk, in kdorkoli je že, naj se predstavi.

MATI: Prepustimo se toku. Ko bo prišel konec, bodo ostali v tej sobi samo tuji ljudje. (*Po premolku.*) Zbrali se bodo, da bi vladali . . .

IGNAC KOSEZAR: Ta vaš prihod, izpolnile so se slutnje, da se bo danes zgodilo nekaj nenavadnega, je značilna ukana moderne psihologije. Zato me vaš nastop in vaša navzočnost ne zavezuje.

MATI: Molčite. (*Ignacu Kosezaru.*) Nikakor se ne spodobi, da se častni doktorji in člani akademij vmešavajo v tekoče dogodke. Zlasti v nenavadne. Njihova dolžnost je v sivi starosti akademično razlagati preteklost in dogodke v njej. Pisati spomine ali pa antimemoare. Brala sem v de Gaullovih spominih, kakšne težave je imel general s francoskimi akademiki, ki so se že med vojno odločili. Seveda napačno. (*Premor.*) Vi ste se odločili napak šele po vojni!

MARIJA (*počasi iz zamaknjenosti in tiho*): Pozdravljen, Jernej, mož moj. Nisem te pričakovala, čeprav sem bila danes dopoldne pri spomeniku z mislimi tam daleč v predvojnih časih. Bil je to spomin na mladost.

IGNAC LIKOZAR (*se naposled zbudi iz recitacijske travme*): Ničesar ne razumem. Vedno, kadar se kaj zgodi, sem omotičen. Tudi enainštiridesetega leta sem bil nekaj mesecev omotičen . . . Pozno sem zvedel . . . Pijača. Igra. Poezija. Spočil se bom. Vi urejate svet, jaz pa igram. (*Sede v naslonjač in zapre oči.*)

MATI: Daj mi roko. (*Se ne približata drug drugemu.*) Vem, hladna je. Premrla. Sin moj, lahko ti rečem sin moj, čeprav sem tvoja tašča. (*Se smeje.*) Mrtva tašča, živeča v svetu, ki ga ne maram več.

MRTVI JERNEJ: Sedite ali pa stojte. Živite dalje, ko da me ni tu. Samo vaš spomin sem, morebiti res samo ukana ali celo fantazmagorija.

IGNAC KOSEZAR: V prostranih afriških puščavah . . .

MATI (*vpade*): Našega življenja.

IGNAC KOSEZAR: Odpovedujem se pripovedi.

BARBARA: Prosim vas, nadaljujte. Rada poslušam pripovedi o potovanjih po daljnih, skrivnostnih deželah.

JERNEJ: Oče, ne vem, ali te vidim prav ali te vidim v resnici. Objel bi te rad. Objem ni samo ljubezen, zame je tudi iskanje zavetja. (*Premor.*) Pravijo, da mrtvega ni dostojno objeti in poljubiti. (*Ko stoji pred Mrtvim Jernejem, mu roke omahnejo. Mrtvi Jernej ostane negiben. Marija si z rokami zakrije oči.*)

IGNAC KMET: Nihče ti ne daje pravice, da vdiraš v naše življenje. Verujem samo v gospodarske čudeže, nemškega, ameriškega, francoskega, in predvsem našega.

MATI: Ne, pri nas jih še ni. Če pa se že pojavijo, se to zgodi v obliki elementarnih ali njim podobnih družbenih katastrof.

IGNAC KMET (*odločno*): Postavili smo ti spomenik. Na sestankih in na svečanostih se te spominjamo. To je sistemsko urejeno. Učitelji pripovedujejo otrokom tvojo zgodbo, na kongresih in plenutih se zavzemamo za ohranjanje tradicij NOB. Sicer pa tiskamo spomine in pričevanja. Jutri bodo časopisi spet pisali o tebi. Ljudje se te bodo spomnili. Ničesar več ne moreš zahtevati od nas. Ti si izplačan.

IGNAC LIKOZAR (*iz dremavice*): Izplačan . . . da, honorarji morajo biti visoki. (*Zaspi.*)

JERNEJ (*Ignacu Kmetu*): Jutri bodo časopisi pisali o tebi, o vas, ne o njem. O paradi, ne pa o smrti.

MARIJA: Ignac, nekoč sem že slišala te tvoje besede. Samo drugače so zvenele, kot zvenijo danes. Takrat po vojni, ko sem bila vdova, herojska vdova z dobro kadrovske ceno kariere, takrat si mi rekel, da me imaš rad in je spomin nanj vodilo našega življenja. Zdaj vem, že tedaj sem se sprijaznila s svojim porazom. (*Mrtvemu Jerneju in Ignacu Kmetu.*) Odpustita mi moj greh.

MRTVI JERNEJ: Ignac, hvala za priznanje. In za izplačilo tudi. Upam pa, da se v tvojem bogastvu in v bogatiji tebi enakih ne skriva spomin na revolucijo.

IGNAC KOSEZAR: To meji na demagogijo. To poslušam zdaj že vsak dan.

MRTVI JERNEJ: Ti, brat, si bil od nekdaj neuspešen delavec. In ko si jo zavozil, si se začel spogledovati in poigravati z revolucionarnimi idejami. Težave si imel zaradi dolgov in neizpolnjenih obljub, govoril pa si, da te preganjajo zaradi naprednih nazorov. Kakšna laž. Čeprav si bil moj brat, sem se uprl tej laži. Zato sem imel težave. Bil si nam tako rekoč koristen. Slab delavec, sušmar si bil, ki je znal sicer malce uporabljati roke, a glave nikdar. Človek je bil zate vedno nerazrešljiva uganka.

IGNAC KMET (*grobo*): Umolkni in pojdi! Romantične in partizanske revolucije je konec.

MATI: Vidim, vidim, njegova smrt je prišla prezgodaj in zavrila vajn predvojni razgovor. Ali ga bomo dokončali danes?

BARBARA: Rekli ste, da bomo danes jedli in pili. Spet se prepirate. Prej ste se kregali in zdaj se kregate, kje pa je potem razlika med kapita-

lizmom in socializmom? Sicer pa se malo menim za to, kakšna je razlika, le da je meni dobro. Mlada sem, poglejte me! Vam ugajam?

JERNEJ: Oče, poslušam te! Pripoveduj, čeprav utegneš tudi ti imeti vnovič neprijetne, da, celo politične težave. So spomini, ki niso dovoljeni in zaželeni. Nekaterih se sramujemo, a nekaterih se bojimo.

MARIJA: Kljub vsemu in kljub mojemu grehu, odpusti mu. Tvoj brat je. Čas je. In če ne moreš zaradi sebe, stori to zaradi mene.

IGNAC KOSEZAR: Vsaj za hip bi se rad umaknil iz vaših razprav. Ali imate, oprostite, da segam v te besede iz časov pred revolucijo, ali imate tu v hiši, čeprav je počitniška, kakšnega klasika. Bral bi rad in se, čakaje na kosilo, povrnil v svet, ki ga razumem, dojemam, občudujem in si ga znam tudi razložiti. To je svet po moji meri.

MATI: Čeprav poskušate ubežati, se nam boste kmalu pridružili.

JERNEJ: Vidiš, oče, ta želja ne izvira iz spoštovanja do klasike. Misel in podoba preteklosti postajata vse bolj in bolj narkotik, ki varuje človeka pred negotovostjo vprašljive sodobnosti.

IGNAC KOSEZAR: Jaz cenim klasično literaturo že od svoje mladosti dalje. Vi in vam podobni pa boste še v starosti presojali svoje modne zmote kot odkritje novega. Edina generacija v naši zgodovini, ki se je samouničevala v svoji mladosti in se bo samouničevala tudi v svoji starosti.

IGNAC KMET (*jezno*): Vsi skupaj pa se bomo uničili z besedami, s spomini in prikaznimi. (*Čas, čas.*) Po mojem mora iti.

MATI: Ne, ostal bo, dokler ga bo volja. (*Mrtvemu Jerneju.*) Vprašal si o bogastvu. Obogateli smo. Tudi jaz. Samo moje premoženje so le leta. In ko smo obogateli, so nekateri med nami vendarle spoznali, da v vsej naši preteklosti nismo bili tako revni, kot smo danes. Ta (*pokaže na Ignaca Kosezarja*) je nekdanj pisal v kavarnah, danes piše v gradovih, ta (*pokaže na Ignaca Likožarja*) je nekdanj igral za skodelico tople juhe, zdaj igra za milijone, ta (*pokaže na Ignaca Kmeta*) si je nekdanj prizadeval delati za ljudstvo, zdaj dela narod zanj. Zgodovinska logika in moralna dialektika. (*Premor.*) Ostal boš tu, dokler te je volja. Rada bi ti še nekaj povedala.

MARIJA: Ostani in vprašuj. Mislim, da smo bolj kot vode in kruha potrebni izpraševanja.

BARBARA: To mi ni všeč. Izpovedujem se samo tistemu, ki me drži v rokah.

MRTVI JERNEJ: Nisem spovednik in tudi odveze ne morem dati.

JERNEJ (*zamišljeno in brez zlobe*): Sveta, ki mu pripadajo dremajoči prvak, klasiko ljubeči poet, moj bogati očim, pa Barbara s svojimi erotičnimi skrivnostmi, babica s svojimi sentencami in mati s svojimi čustvi, tega sveta ni mogoče več spovedati in mu podeliti odveze. Jaz je ne potrebujem in je tudi ne želim. Živim pač v tej danosti in se počasi kvarim in razkrajam. Vem, moj upor ni nič drugega kot jalov pristanek na funkcionalizem vladajočih struktur. Nič drugega. Vem, vidim, kako

tudi iz vrst mojih tovarišev — upornikov zraste vsako leto nekaj novih, z zvestobo obdarjenih mladih funkcionarjev. Biološko kadrovska prolongacija. Iluzije. Novega sveta ni in vsi, ki so kot kralj Matjaž in Matija Gubec iskali novi svet, so le reproducirali napake starega. Tudi Marx in Lenin.

IGNAC KMET: Ne govori neumnosti! Po mojem mora iti. Sredstev, ki naj človeka poučijo o nujnosti odhoda, nam ne manjka.

IGNAC KOSEZAR (*ironično*): Zbudite ga. (*Pokaže na dremajočega Ignaca Likozarja.*) Kadar se Ignac umetniško, pravzaprav recitacijsko razvname in razcvete, to je znano, ostane na koncu vedno sam.

BARBARA: Ali ga boste prosili, naj vnovič recitira Zdravljico? Spet nam lahko prikljče kakšnega duha.

IGNAC LIKOZAR (*nenadoma*): Grem naj, odidem?

IGNAC KMET: Ne vi, on naj odide.

IGNAC LIKOZAR: Hvala za pojasnilo. Slišal sem vaše besede, spoštovani Ignac Kosezar, vse sem slišal. Tokrat sem slišal. Torej, to je pravi obraz spoštovanja moje umetnosti. Komaj človek zatisne trudne oči, spet grda beseda. A zdaj ostanem tu. (*Premor.*) Smem telefonirati. (*Stopi k telefonu, ki je na mizici zraven radijskega sprejemnika, čez čas, ko dobi zvezo.*) Žena, sporoči vratarju, naj odpove nocojšnjo predstavo . . . seveda bo razumel, mora razumeti, saj je predsednik delavskega sveta . . . reci rahla srčna slabost po recitaciji . . . zakaj javiti direktorju, ta naj izpolnjuje in uboga ukaze kolektiva in sveta . . . pridem jutri dopoldan, naj počakajo z vajo. Adijo. (*Odloži slušalko, nato s ponosom.*) Do smrti bom ljubil politiko igralske samouprave. Vanjo sem veroval že leta 1901. Zdaj pa so se moje igralske sanje uresničile. Tako, zdaj sem pripravljen, nihče me ne bo odstranil, izročam se vam . . .

JERNEJ (*zase, a slišno*): Samouničenje bi dejal, ko ga poslušam.

MATI (*trdo*): Vidiš, sin moj, to je zdaj naša raven. Toda ne meni se zanje. Tu so in pomenijo manj kot kos pohištva, pravzaprav so le prtički na mizah. Prišel bo trenutek, ko jih bo treba zamenjati in oprati. Pralnih praškov imamo dovolj, če smem verjeti reklamam. A to jutrišnje pranje ni več moja skrb in dolžnost. (*Čez čas.*) Tri smrti sem srečala v svoji družini, ti si bil četrta. Nekaj bi te rada vprašala. Kakšna je bila tvoja smrtna ura?

BARBARA: Naj pripoveduje. Pri maturi sem potegnila vprašanje smrtna ura naših junakov. Dobila sem odlično.

MARIJA: Molči, za božjo voljo, otrok.

IGNAC KMET: Ali se bomo danes izpovedovali? Moj weekend ni spominski in literarni salon. Tu sem že večkrat razmišljal o gospodarski prihodnosti slovenskega naroda in s tovariši načrtoval socialno perspektivo našega delovnega človeka.

MRTVI JERNEJ (*nevtrarno, raztrgano*): Lahko me poslušate ali pa tudi ne. Prav vseeno mi je. Smrtna ura je večnost. To je edini hip, ki ne mine in je zato večni. Ni več odvisen od časa. To je trenutek, ko izgineta čas in politika. Zgodovina naše smrti je znana, popisana je v člankih,

diplomah in disertacijah, v govorih in v zdravljicah na banketih... Jutro je bilo. Sončno in zasnežene gore v daljavi. Drevesa v cvetju in zvonjenje v dolini. Vijugasta pot v breg. Ivan je jokal, Franc je klical: Živel Tito, živel Stalin. Smrt fašizmu — svoboda narodu. Nežka je molila. Videl sem vrane, nikoli nisem videl toliko vran. Mravlje na stezi. Gledal sem, da bi si zapomnil podobo sveta. Celoto. Vse. Tak pogled je težak, občutil sem snovno težo podobe. A vsak hip se mi je zdela ta podoba povsem spremenjena in drugačna. Spreminjala se je v oblikah in barvah. Spreminjala se je v pomenih. Spomnil sem se na tvoj poročni robček. Nevesta in solza sta neločljivi, je dejala nekoč moja mati. Daleč pod gorami so bobneli topovi ali pa se mi je zdelo, da slišim njihov glas. Da, videl sem metulja. Visoko pod nebom je jata letal puščala za seboj bele, nežne trakove. Tonček, ki je hodil za menoj, je ponavljal: 'Mlad sem, nočem umreti.' Stavek, misel, ki ne mine, ki traja. Smrt je bila in bo obtežena s tem stavkom. Življenje tudi. Nihče nima moči, da bi zbrisal pomen in težo tistega stavka. Niti pravne svečanosti ob spomeniku. Potem je prišla. Med vzkliki, jokom, tišino in pogledi. Predvsem med pogledi. Oči. Videl sem in opazoval sončni žarek, ki se je odbijal s kapljic na bukovem listu. Topla bolečina, toliko toplote, ki jo je nenadoma zalila gosta lepljiva tema. Nikoli v življenju mi ni bilo tako toplo.

IGNAC LIKOZAR (*se približa Mrtvemu Jerneju, vprašanje je hlastno*): Ali imate to besedilo napisano? Škoda, da vas nismo posneli na trak. To, to besedilo moram recitirati na slovesnostih in zborovanjih. Honorar lahko pol na pol deliva. Povejte ga še enkrat, počasi, zapisoval si bom besede. (*Likozarjevo vprašanje zbudi splošno presenečenje.*)

MATI: Ne meni se za tega prekupčevalca z besedami. (*Že med pripovedjo Mrtvega Jerneja je vzela iz torbice pismo.*) Poglej, to je zadnje pismo, ki sem ga prejela od moža iz taborišča. (*Bere.*) — Bolan sem. Bojim se, da ne bom dočakal konca. Bodi trdna in močna. Upaj v svobodo. Mrazovi so tod strašni. Vsaj malo toplote si želim. Mislim nate, a me misel na dom ubija. Rad bi te objel. — (*Obrne se k Ignacu Likozarju.*) To besedilo je napisano, če ga želite recitirati. (*V ostrem posmehu.*) Ah, da, prekratko je, honorar bi bil preneznaten za veličino vaših čustev.

MARIJA: Mati, pustite ga pri miru, Ignacev prijatelj je in ne vaš sovražnik. JERNEJ (*se zave*): Ali naj ti verjamem, oče?

IGNAC KOSEZAR: Obžalujem, mladi mož, ali volja do višje resnice mi narekuje povedati vam, da me vaše besede niso prepričale. Samo pomislite, kako so opisali smrt, recimo, Goethe, Tolstoj, Shakespeare. Ko boste vnovič pripovedovali, morate, seveda, če ste dovolj kritični do sebe, doseči skladnost oblike in vsebine. Iz te skladnosti pa morate izžarevati odličnost in vzvišenost duha. Spomnite se, kako pravi naš pesnik: Prijazna smrt! predolgo se ne mudi, ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta...

BARBARA (*zavpije*): Ne maram smrti. Pila bom. (*Išče pijačo.*)

MATI: No, pa smo spet pri pesnikih. Kadar obtiči naša misel pred neznano grozo, takrat se skriva pod pesnikov plašč. Moj bog, citatorji in recitatorji bodo s svojimi memorialnimi sposobnostmi zameglili vse jasnine našega neba.

JERNEJ: Prav imaš, babica. In jaz, oče, naj se znajdem in zasidram v tem in takem okolju. Ali naj ga razrušim in poiščem nov zgled? Ali zdaj vidiš, v kaj se je izrodila tvoja smrt — v tradicijo. Zdaj veš, zakaj ne morem sprejeti tvojih idealov in se zavezati, da bom nadaljeval, kjer si ti omahnil. Z zelenega otoka osamljenosti ni mogoče razumeti kameinitih in nerodovitnih planjav na celini. Logos in praxis sta se razdružila.

IGNAC KOSEZAR: Ta namigovanja niso okusna.

MRTVI JERNEJ: Sin, moja pot nikogar ne zavezuje, tudi tebe ne. Zakaj moja smrt je povsem osebna. A tega osebnega ni mogoče spremeniti ne v lastnino ne v moralni ukaz.

IGNAC KMET: Oprosti, nikakor se ne strinjam. Tvoja smrt, vaša smrt je zdaj naš kapital. Nihče nam ga ne bo odvzel. V vašo smrt, ki je zdaj naša revolucionarna tradicija, so vložena prevelika osnovna sredstva, da bi se mogli zdaj ob gospodarski in družbeni reformi sprijazniti, kako naj rečem, z reprivatizacijo vaših usod. Mi smo vaše zglede, oprosti izrazu, nacionalizirali. Mi financiramo znanost in umetnost, ki raziskujeta vašo žrtev. Postavljamo spomenike in prirejamo velike slavnosti, tiskamo knjige in zbornike, posvečene vašemu spominu. In zdaj naj anuliramo vse svoje napore samo zato, ker ste nekateri videli v zadnji uri metulja, vrane in mravlje?

MARIJA: Ne, to ni cinizem. To je zmota, zdaj dojemam, ker nisem hotela verjeti.

MATI: Ne hiti, nenadna spoznanja niso primerna tla za nova verovanja. Verovanje ustvarjajo le premišljene odločitve. To, kar nam je povedal Ignac, je seveda čista politična empirija. Ganjena sem spričo njenega realizma. Mrtvi so čisti in živi umazani. Tu nekje je treba iskati točko novih kapitalnih investicij. Čistost mrtvih naj zagotovi trdno socialno politično osnovo življenjskim nečednostim.

JERNEJ: Celo Herbert Marcuse bi te objel, če bi slišal tvoje besede.

MATI: Ne poznam gospoda in tudi o objemanju stark imam svoje poglede, lahko bi celo rekla, svojo teorijo.

IGNAC KMET: Dovolj mi je. Povedal sem svoje in zdaj naj gre.

IGNAC LIKOZAR: Napiše in izroči naj besedilo svoje pripovedi in pot mu je prosta.

IGNAC KOSEZAR: Opustite misel na besedilo, povzročalo vam bo recitacijske težave, strinjam se pa, da mu je pot prosta.

IGNAC KMET: Dva trezna glasova, in to, poudarjam, s področja naše kulture podpirata moj predlog. Kako bi se nam to prileglo v vsakdanji politiki. Naj gre!

MATI: Počasi, počasi, tovariši Ignaci, moj bog, vsi imate isto krstno ime. Kakšno čisto zgodovinsko in družbeno naključje. Ne z nasiljem (*se nasmehne*), saj smo vendarle, kako že pišejo, ah, da, samoupravna

družba, v kateri se ljudje demokratično dogovarjajo in sporazumevajo...

MARIJA: Mati, kaj hočete doseči s tem?

MATI: Sprejete dogovore pa moramo spoštovati, in če tega nismo sposobni, ustvarimo vsaj videz o svoji sposobnosti. (*Dolg premor.*) Predlagam referendum, ali naj ostane ali naj gre. (*Njene besede zbude splošno presenečenje.*)

IGNAC LIKOZAR: Strinjam se z referendumom. Ampak javno, ne tajno glasovanje. V gledališču vedno zahtevam javno glasovanje. S težo odkrite odgovornosti ukrotim potuhnjenca, ki želijo za takó imenovano demokratično anonimnostjo kovati odločitve, s katerimi se osebno ne strinjam. Že na Bavarskem leta 1913...

MARIJA (*seže v besedo*): Cenim in upoštevam vašo umetnost, tovariš Ignac, ali prosim vas, izkažite v trenutku vsaj trohico razuma in spoštljivosti. (*Ostro.*) Sicer bom morala ugotoviti, da se za vašimi čustvi skriva nasilje. Kraj, kjer smo zdaj, je prostor brez mask in kulis.

MATI (*gleda Marijo*): Glasovanje bo tajno. (*Nekateri počasi prikimajo in izrazijo svojo soglasnost, le Ignac Kmet in Ignac Likožar ostaneta negibna.*) Predlagam glasovanje z da ali ne o vprašanju: Ali imajo mrtvi pravico biti navzoči v našem svetu.

IGNAC KMET: To je farsa formalne demokracije. Spomeniki potrjujejo njihovo navzočnost, in to je dovolj.

MATI: Ne, ne zanašaj se, Ignac, na spomenike, graditelji jih nikoli ne varujejo. Ali si pomislil, da je nemir sveta in zgodovine mogoče izmeriti s številom porušenih, razbitih, uničenih in onečaščenih spomenikov? Moj bog, prevečkrat sem videla razbitine kamnitih in bronastih spomenikov, da bi mogla prodati svojo zavest za nekaj ton marmorja ali železa. Tudi ti si spomenik, a tebi bo odvzeta čast, da bi te kdo razrušil, ti se boš prevrnil sam od sebe. Žrtev zmotne politične statike. Ubogi restavratorji, ki bodo zbirali dele tvoje statue. Kakšen znanstveni problem!

IGNAC LIKOZAR: Mislim, da bi bilo bolj preprosto, če bi glasovali z listkom, na katerem piše VEN. Kdor je proti, naj prečrta, če že moramo glasovati tajno. Verjemite mi, ta beseda ima veliko moč. Že osemdeset let poznam njeno moč v gledališču.

MARIJA: Kaj želite doseči s tem geslom? Strah?

JERNEJ: Njegove besede so gesla nasilja. Tudi posameznik izgubi razum, kot ga izgubi ohlokratična množica, ko mora koga po političnem ukazu spoditi. To je individualni in kolektivni sado-mazohizem.

MATI: Glasovali bomo, kot sem dejala. Odločiti moramo, sicer se bomo dogovarjali do konca stoletja. Poznam to vižo. Valpurgina noč.

IGNAC KMET (*gleda, kot bi želel ugotoviti razmerje med glasovi*): Dobro, pa glasujmo. Tudi jaz sem za to, da preidemo od besede k politični akciji.

BARBARA: Ali moram voliti tudi jaz? Mene se ta zadeva ne tiče. To so vaše zadeve, ne moje.

MARIJA: Tudi ti.

RAZNI GLASOVI: Dobro, pa glasujmo.

MATI (*Ignacu Kosezarju*): In vi? Molčite. Ali ne boste stopili v svet odločitev? Kar se mene tiče, ste svobodni! A vedite, molk ni svoboda. Prišel je trenutek, ko se morajo odločiti tudi gostje in gostači.

IGNAC KOSEZAR (*počasi, svečano*): Sprejeti mi je veliko odgovornost in dolžnost. Rekel sem, da je pokojnikov prihod psihološka ukana in mistika. Take ukane sodijo v moderno dramaturgijo absurda. Tam jih kdaj pa kdaj dopuščam, a ne bi želel, da v tem vidite mojo načelno in duhovno soglasje z njimi. (*Premor.*) V očarljivi igri spominov in izročil, duševnih blodenj in naporov si biti na jasnem, v razkrivanju in v bleščavi žlahtnih človeških dejanj in dragocenosti misli, v zrcalu duha in duševnosti, v trenutku, ko je vsa moja moralna skrb posvečena določevanju razločkov med klasično humanistično fantazijo in sodobnim modernističnim razkrojem, mi je glasovati zgolj iz spoštovanja do gostoljublja, ki ga uživam na ta spominski dan. Vem, življenje je igra.

IGNAC LIKOZAR: Ali hočete stopiti na moj oder? Mar menite, da je tam za oba dovolj prostora?

MATI: Ste končali? (*Ignac Kosezar prikima, mati pripravlja glasovalne listke.*)

JERNEJ: Predlagam, besede so me navdušile, da okrasimo sobo z gesli. Na primer: Živim oblast, mrtvim pa čast. Tak transparent je vsekakor naprednejši od gesla carja Nikolaja, ki je zapovedal: Mrtvim svobodo, a živim arrest.

IGNAC KMET: Takih gesel v naši samoupravni družbi zakon ne dopušča. To menda veš.

MATI: Opusti misli na zakone, kadar spomini opredeljujejo dogodke.

BARBARA: Jaz bi napisala: Naj živi Tom Jones. Jaz hočem plesati.

MARIJA: Nikoli ti nisem pripovedovala o preteklosti. Rasla si z očetom v svojem in v njegovem svetu, a danes ne boš plesala.

MATI: Tu so listki. Na njih piše: Ali smejo mrtvi biti navzoči v našem svetu. Glasujte z da ali ne. (*Premor.*) Ti, moj sin, tokrat ne boš glasoval. To je zdaj samo naše opravilo. S svojim življenjem, žal mi je, da moram spregovoriti te besede, ki so že zdavnaj izgubile svoj pravi pomen in zven, si želel nekaj povedati. To nekaj lahko le doživimo, vanj verjeti ni mogoče. Torej glasujmo!

11. prizor

IGNAC ŠATRAJ (*vstopi pri levih vratih*): Tovariš Ignac, vrnil sem se. Blago je v kuhinji. Tudi raki iz Cejlona. Nekaj lir sem pustil pri Aldu. (*Nihče mu ne odgovori, obstoji pri vratih in gleda. Nemi, počasni prizor. Barbara prižge radio. Iz sprejemnika je slišati partizanske in revolucionarne pesmi, predelane v plesnem ritmu, npr. Tam v gozdu ob tabornem ognju itd. Ignac Kmet, Ignac Likozaar, Ignac Kosezar*

sprejmejo glasbo z vidnim olajšanjem; Mati, Marija in Jernej kot da je ne slišijo. Glasovanje ni avtomatično in mehanično, je v soglasju z značajem posameznih oseb, kakor sta jih določila igralec in režiser. Potem ko Barbara odda glasovnico, stopi k Ignacu Šatraju in začne z njim plesati, počasi in komaj vidno. Marija stopi k njej in jo udari po licu. Barbara in Ignac Šatraj izzivalno plešeta dalje. Ko so vsi listki v skrinjici, jih mati premeša, nato jih začne počasi odvijati in šteti glasove. Glasba iz radijskega prejelnika se izteče in oglasi se napovedovalec.)

GLAS IZ SPREJEMNIKA: Končan je koncert partizanskih in revolucionarnih pesmi v plesnem ritmu. Zdaj pa vas vabimo, da prisluhnete oddaji Veliki gospodarski uspehi v minulih treh mesecih, ki jo je pripravil naš sodelavec akademik Ignac Kolar...

IGNAC KMET (*izključi radijski sprejemnik*): Ne prenesem teh komentarjev. Mi se dušimo v dolgovih, oni pa govorijo o velikih uspehih.

MARIJA (*besede Ignaca Kmeta so jo presenetile, ostro Barbari*): Oče me je udaril, ko sem ga na srečanju borcev za severno mejo prosila, če smem plesati. Zdaj več.

BARBARA (*pomenljivo*): Včasih so topli očetje, zdaj tepejo matere. To se je spremenilo s prihodom vašega novega sveta. (*Odide z Ignacem Šatrajem.*)

12. prizor

MATI (*spopad med Barbaro in Marijo ni zbudil njene pozornosti, zanjo so važne glasovnice*): Naj vam povem izid glasovanja. Štiri proti tri. (*Premor.*) Spet tesna zmaga, sin moj. S takimi zmagami ne boš nikoli postal resničen zmagovalac. (*Čez čas.*) Kdo je četrti?

IGNAC LIKOZAR: Vidite, zdaj je prišlo plačilo. Nikoli ne boste izvedeli, čigav glas je odločil. Zdaj ste menda spoznali, kaj je tajno glasovanje. Tema. Nič luči. Jaz pa vedno natančno določim, kdo je moj prijatelj in kdo je moj nasprotnik.

MATI (*zamišljeno*): Kdo je četrti? Kdo je omogočil to klavno zmago! (*Ignacu Likozarju.*) Morebiti pa se prezgodaj veselite mojega poraza? Kdo ve. To moram razmisliti. Nekdo igra igro. Razmisliti moram. Za uganke sem prestara.

JERNEJ: Babica je rekla tesna zmaga. Morebiti pa strah pred molkom množice narekuje volilne zmage z rezultatom 99 % za in 1 % proti. To razmerje je namreč jasno. Absolutizirana neresnica je nepreklicni rezultat prefinjene manipulacije z resničnimi dejstvi. Kaj, če je to bistvo politike?

IGNAC KMET: Ne poslušajmo ga. Ko bo na oblasti, bo vladal s sredstvi, ki jih danes zanika. Pojdimo na verando. Svež zrak. (*Z nasmehom.*) Od vsega sodobnega slovenstva mi je še najbolj pogodu naš zrak. Pojdimo, potrebni smo počitka. (*Počasi odidejo.*)

13. prizor

MARIJA (*gleda za materjo, ki se je pri vratih ozrla*): Ali jo vidiš, kako blaga in ponosna je obenem. Že zgodaj zjutraj je odšla k spomeniku. Na slovesnosti je ni bilo, ni se je udeležila.

MRTVI JERNEJ: Mislim, da je edina med vami, ki ji ne bi mogel ne znal zastaviti vprašanja.

MARIJA: Nikoli ni vzela denarja. Živi s pokojnino.

JERNEJ: Majhno. Bolj ko so majhne pokojnine vdovam padlih in umrlih, več je denarja za spomenike in slovesnosti. Naša država je svečana, celo problemi in konflikti so svečani. Pri nas imajo celo napake naravo in obliko celebracije. Tudi na sejah in zborovanjih. Tam je najprej pridiga, potem spoved, sledi kesanje in nato odveza. Nato sprejmejo vsi sveto obhajilo pod podobo revolucionarne enotnosti, Te Deum. Ko se zborovalci vrnejo na svoje domove, se napake ponove, zakaj vsi delajo po starem. Sklepe o novem pa sporočajo svečano narodu, a narod gre nabirat gobe, če je seveda primeren čas za tako opravilo.

MARIJA: Videti bi jo moral takrat med vojno v demonstracijah pred palačo vojne komande. Stala je pred oficirjem in se ni umaknila. Bila sem ob njej. Mati je upanje, mir.

MRTVI JERNEJ: Njen svet je dokončan in urejen. Zdi se, da čaka na konec. To je edina moralna norma, ki kljub svojemu jazu ni egoistična.

JERNEJ: Babica živi zunaj sveta ponudbe in povpraševanja. Vsi drugi kupujejo in prodajajo. Brez sramu. Temu zdaj pravijo tržno gospodarstvo.

MARIJA: Poslušaj ga, kako se pri njem mešajo besede cinizma in verovanja.

MRTVI JERNEJ (*ga pogleda*): Mlad si še. Tako kot jaz, tako rekoč istih let sva. (*Mariji.*) In če posluša babico, morebiti preverja svojo mladost z izkušnjo starosti. Je že tako, mladost se še ni umazala, starost se ne more več.

MARIJA: Ko so zaprli našega očeta, je prišel k materi njen znanec, advokat. Obljubil je, da doseže za sto tisoč lir nagrade njegovo izpustitev. Mati ga je odslovila z besedami, da svobode ni mogoče kupiti z denarjem.

JERNEJ: Danes temu stavku nihče več ne verjame. Še profesionalni moralisti ne. Prazen je le še dovtip politikantov, kadar jim gre slabo. Videl si, vse lahko kupiš pri nas. Le babica ne kupuje in ne prodaja. Ničesar več nima.

MRTVI JERNEJ (*Mariji*): In ti?

MARIJA (*glasno, skoraj krik*): Nisem te izdala, samo omagala sem.

MRTVI JERNEJ: Mrtvih, nekdanjih ljudi ni več mogoče izdati. Ne boj se, samo živi lahko izdajajo žive, in to je edina prednost, ki jo ima življenje pred smrtjo. Če izdaš živega človeka, sočloveka, si povečal moč smrti, ki jo sicer ima nad starostjo in boleznijo, s strašno rušilno

silo človeške zavisti in pohlepa. Spricho moči teh dveh je tudi silovitost smrti neboljena. (*Čez čas.*) Ti si čista.

JERNEJ: Vedi, oče, naši slovenski rojaki se zavedajo svoje premoči nad smrtjo. Njihova zavist in pohlep sta nepremagljiva.

14. prizor

IGNAC ŠATRAJ (*vstopi skozi leva vrata*): Lepo prosim, vabijo vaju na verando. Raki, cejlonski, so na mizi. (*Premor.*) Toda to glasovanje, te volitve, kar mimo statutow, pravilnikov, ustave. Privatniški referendum. Če bi vas zalotil pri tem opraviu kak sindikalni jurist, ki ima vrh tega še politične ambicije, to bi videli hudiča. Prosim vaju, pojdita. Raki so na mizi, okusni so. Jaz sem že jedel kar na poti, iz košare. (*Marija in Jernej odideta. Nato čez čas Mrtvemu Jerneju.*) Moji starejši kolegi pravijo, da je zdaj bolje kot pred vojno. Takrat je služinčad jedla, ko je bila gospoda že sita. Zdaj obeduje, preden sede gospoda k mizi. Ne čaka več na drobtinice. Količine z družbenim dogovorom samoiniciativno določi. Ampak poglavitno je to, da se je čas obeda spremenil. (*Premor.*) Vam, hvala bogu, ni treba jesti, jaz pa sem že jedel. Vi ste torej tisti, ki je padel v imenu delavskega razreda in revolucije. Prav, spite v miru. Vi že počivate, jaz pa se bom malce oddahnil. Tovarišja bo reševala probleme, zato je prav, če malo zadremam.

Z a s t o r

DRUGI DEL

1. prizor

Prizorišče isto. V poznih popoldanskih urah.

RUSA EVLALIJA: Kaj je z Ignacem? Kaj vse to pomeni? Porivajo naju z enega konca hiše na drugega. In to pripovedovanje, da imajo spomin v hiši, ki hodi in govori. Ignac mu je rekel, naj gre, a spomin je ostal. Kaj takega še nisem slišala v vsej svoji dolgoletni politični praksi.

JOŽEFA CVEBE: Veš, moj psihiater mi je povedal, da se po spominskih svečanostih sorodnikom in preživelim borcem radi prikazujejo mrtvi in padli. Pravi, da so to nepopravljive psihološke posledice vojne. Če pa je z Ignacem res hudo, bi kazalo obvestiti odgovorne tovariše.

RUSA EVLALIJA: Že prav, rada verjamem, da se umetnjakarm in intelektualcem prikazujejo mrtvi. Samo preberi, kaj pišejo mladi pesniki. Razumem, da se odstavljenim politikom ali pa alkoholiziranim borcem prikazujejo onstranske sence. Kaj pa naj pomeni to, da so zdaj začeli obiskovati mrliča tudi naše gospodarske kadre, tega pa si res ne znam razložiti. Morebiti pa se Ignac boji, da ga bodo odstavili zdaj, ko je

vse zavoženo? Toliko pa je le politično zaveden in bister, da ve, kdaj moramo podariti množici kak kadrovski poobedek.

JOŽEFA CVEBE: Če Ignac blodi, kot misliva, potem pa se res ne čudim, če imamo v gospodarstvu kljub reformi toliko težav. Prividi v gospodarstvu so nevarni. Ne vem, ali naj ga prosim, ali ne?

RUSA EVLALIJA: Prosi, beseda ni konj. Ignac bi moral biti član organizacije, kjer sem jaz sekretarka. Tam še vedno veje duh zdrave revolucionarnosti. Hitro bi ga ozdravila. Le kje se tako dolgo mudi?

JOŽEFA CVEBE: Morebiti imajo nove težave z duhom. Bolje, če greva.

RUSA EVLALIJA: Veš, ko sem bila kmalu po vojni personalka v Beogradu, je naš minister nenadoma začel govoriti o letelih preprogah. To teorijo si je sposodil iz neke arabske pripovedke. Rekel je, da bi bilo cenejše, če bi se naši kadri vozili namesto z dragimi ameriškimi limuzinami kar na letelih preprogah. Jaz sem takrat imela buicka. Modrega. Čez nekaj dni pa nam je na kolegiju razlagal, da se naši politiki vozijo z letelimi preprogami in bodo vsi skupaj nekega dne padli na zemljo. In bo takrat hudo. Ali vidiš, sama protislovja. Poklicala sem ga na pogovor, pa mi je začel pripovedovati nekaj o srbski zgodovini. Veš, neverjetno, kako so ti Srbi obremenjeni s srbsko zgodovino. Ciril in Metod. Sveta Sava ali sveti Sava, pa Karađorđe, Nemanja, pa Svetozar Marković, Vasa Pelagić in neki Tucović. No, pa sem kljub tem imenom hitro razrešila njegov problem. Kupili smo mu iz reprezentančnega fonda prekrasno perzijsko preprogo. Položili smo jo v njegovo sobo. Potem pa je nenadoma prišlo, saj veš, tisto o privilegijih in možakar se je spotaknil na preprogi, tudi nekaj idejnih grehov je imel na vesti. Ne Sveta Sava in ne tisti Tucović mu nista mogla pomagati. Odstopil je in njegove mistike je bilo konec. Najprej je postal poklicni krvodajalec, zdaj pa menda piše spomine in povesti.

JOŽEFA CVEBE: Bila si stroga. To vemo vsi. Ne pravijo ti zaman Rdeča Evlalija.

RUSA EVLALIJA: Meni se nikoli ne prikazujejo mrtvi. Jaz vidim le revolucijo v njeni vsakokratni podobi! Nekoč kot etatistično diktaturo proletariata in centralizem, danes kot samoupravni socializem in federalizem. (*Premor.*) Nisem ambiciozna, zato ne poskušam določati oblikovnih posebnosti revolucije. Toda borim se za njeno zmago. Razredni boj je moja poglobitna misel. Toda z Ignacem je najbrž hudo narobe. Potreben je prevzgoje.

JOŽEFA CVEBE: Bil je mož, некоč.

RUSA EVLALIJA: Ali ni več?

JOŽEFA CVEBE: Ne bodi neokusna.

RUSA EVLALIJA: Vse vemo. Kaj pa naj bi vidva sicer počenjala tiste tri mesece, ko sta po prijateljskih afriških deželah prodajala izdelke naše mlade industrije?

JOŽEFA CVEBE: Imela sem ga rada. Greh je skrivati resnico.

RUSA EVLALIJA: Že prav, že prav. Nič slabega nisem mislila s svojimi besedami. Ampak so ljubezni, ki prerastejo v napačne politične odločitve. Zato se nisem poročila. Sicer pa pustiva to. Veš, koga sem videla zjutraj pred tribuno. Ignac Dandy-Slovenec je tudi tu. O, ko bi on vedel, kaj se dogaja v tej hiši.

JOŽEFA CVEBE: Zame pa je ta človek skrivnost, čeprav ga dobro poznam. Povsod, kjer se kaj dogaja, je navzoč. Nekateri pravijo, da varuje preteklost, drugi govore, da čuva sedanost, tretji pa spet trdijo, da že sedaj straži prihodnost. (*Se oddahne.*) To sem slišala od intelektualcev.

RUSA EVLALIJA: Nesrečni izobraženci. Vse onesnažijo s svojimi zavitimi stavki. Če bi leta 1945 imeli jasen revolucionarni odnos do njih, ne bi bilo zdaj vse narobe.

2. prizor

IGNAC KMET (*vstopi pri desnih vratih, nervozno*): Oprostite, da sta čakali. Zdaj lahko nadaljujemo pogovor. Toda mudi se mi.

JOŽEFA CVEBE: Veš, prihranila sem v zadnjih treh, štirih letih nekaj denarja. Nekaj deset milijonov imam v banki. Želim zidati v teh krajih. Rada bi bila blizu morja in meje. Saj veš, položaj je nestabilen in časi so nevarni. Ti pa vse poznaš tu, saj veš, za lokacijo gre. Tu je menda sedaj urbanistična zapora.

IGNAC KMET: Koliko pa imaš plače?

JOŽEFA CVEBE: No, če vprašuješ, moj osebni dohodek je trenutno štiristo na mesec in pa seveda občasne delitve dobička. Kaj hočeš, naše izvozno podjetje je cvetoče.

IGNAC KMET: In si prihranila takole mimogrede nekaj deset milijonov. Ti pa res čaraš.

RUSA EVLALIJA: Vsi čaramo, vsak po svojih močeh in po svojih potrebah. Moč čaranja je odvisna od položaja, ki ga imaš v družbi. Ampak o vašem skrivnostnem tujcu bi le obvestila tovariše. Takih skrivnosti ni dobro obdržati zase. Spomni se...

IGNAC KMET: Dobro. Poskusil bom dobiti lokacijo. Zakon je zakon. Težko bo, ali poskusil bom.

JOŽEFA CVEBE: Hvaležna ti bom. Občutil boš mojo hvaležnost.

IGNAC KMET: Odklanjam nagrado, človek nikoli ne ve, kdaj se nagrada pri nas spremeni v kazen.

JOŽEFA CVEBE: Pozdravi se, Ignac. Vročina ti ne de dobro. Se spomniš, tudi v Akri in v Alžiru si imel privede in te je tlačila mora.

IGNAC KMET (*zavpije*): Ne, ni me tlačila mora, mučila so me navodila in ukazi tistega modrijana, ki me je poslal v Afriko sklepat pogodbe o prodaji izdelkov naše industrije, ne da bi mi bil dal seznam, kaj naj prodajam. To je prepustil moji fantaziji. Zdaj veš.

RUSA EVLALIJA: Morebiti je tisti tovariš gledal na pomoč afriškim deželam preveč teoretično. To se med ideologi rado dogaja. Tebi pa so

se dnevnice praktično kar privilegije, nisi se jih odrekel zaradi teoretične more.

JOŽEFA CVEBE: Pomiri se, Ignac. Če boš potreboval prijateljsko pomoč, me pokliči.

IGNAC KMET: Ponujaš mi prijateljsko pomoč. Potem mi danes popoldne lahko izpolniš majhno željo. (*Premišljuje.*)

JOŽEFA CVEBE: Povej!

IGNAC KMET: Telefoniraj mi čez uro ali dve in sporoči, da moram nujno na pot, ker so nenadno sklicali sejo. Hlini nekakšno odgovorno tajnico.

JOŽEFA CVEBE: Pomisli, danes je nedelja, nihče ne dela.

RUSA EVLALIJA: Zdaj si spet stari, nekdanji Ignac Kmet. Človek s političnimi refleksi.

JOŽEFA CVEBE: Idejo imam. Ignac Dandy-Slovenec. Morebiti je še tu. On bi to lahko storil namesto mene. Pravijo, da zna izpod pazduhe jemati.

IGNAC KMET (*nezaupljivo*): Če ne najdeti primernejše osebe, pa naj bo on. Poznam ga, a nimam ga rad.

JOŽEFA CVEBE: Prišla sem s prošnjo k tebi, zdaj pa bom morala izpolniti tvojo željo!

IGNAC KMET (*nervozno*): Prosim vaju, končajmo. Lepo vaju prosim, pojdimo. (*Ju odpelje skozi leva vrata.*)

3. prizor

Skozi desna vrata vstopita najprej Mati in nato Mrtvi Jernej.

MATI: No, hvala bodi bogu, svetopisemskih kobilic ni več. Doktor in prvak uživata svež zrak, Ignac pa se bo poslavljaj od svojih prijateljev še pol ure. Upam, vsaj minuta za pogovor.

MRTVI JERNEJ: Ali je vedno takó pri vas ali samo takrat, kadar so svečanosti?

MATI: Kaj bi rekla. Kadar sem z njimi, a to je enkrat, dvakrat na leto, je vedno tako in še drugače. Kaj hočeš, zmagali so.

MRTVI JERNEJ: Ali vi, mati, niste zmagali?

MATI: Sem, toda svoje zmage nisem želela spremeniti v kapital. V meni je zmagala konservativna nesposobnost. Nekateri vidijo v tej nesposobnosti celó poštenost.

MRTVI JERNEJ: Vem, kaj mislite.

MATI: Vidiš, za zmagovalce je vedno značilno, da izgubljajo duhovna oporišča, bolj ko se oddaljujejo od dneva zmage; zato pa je njihova materialna osnova čedalje boljša in bogatejša. To je nevarna bolezen. Še bolezen starosti ni tako huda. (*Premor.*) Inflacija misli, čustev, teorij, vedno zagotavlja solidno materialno osnovo. Čedalje bliže smo popolni birokratski, tehnokratski in oblastveni stratifikaciji družbe.

MRTVI JERNEJ: Odkod te misli, mati?

MATI: Gledam, premišljam, berem. Stara sem. Delati več ne morem, zato berem in razmišljam. Večina mladih in vsi srednjih let delajo in ne berejo. Stari pa z izposojenimi knjigami v rokah prebirajo stare in nove misli. Tako si naš svet ustvarja mentalno ravnotežje.

MRTVI JERNEJ: In to ravnotežje, je stalno, trajajoče, je trenutno, bežno?

MATI: Do viharja bo vzdržalo. (*Čez čas*) Američani imenujejo tornade z ženskimi imeni. Bojim se, da bo naše prihodnje neurje ostalo brez imena.

MRTVI JERNEJ: O kakšnem neurju govorite?

MATI: Nisem vremenar, ne napovedujem njim, bojim pa se jih. Toda, sin moj, brezvetrni svet ni primeren za življenje. Veter sicer suši zemljo, a prinese tudi dež. V brezvetrnem svetu tudi misliti ni več mogoče. Samo še stari ljudje to lahko delajo, ker čakajo na smrt. (*Premor.*) Ignac je posledica brezvetrne, zatohle družbene pokrajine. Pa tudi častni doktor in tisti dremajoči prvak. Moj bog, spoznala sem oba v rani mladosti. Prvega, z zvrhanim košem idej in z bistrimi očmi, drugega, ko je bil poln polnega divjega, fascinirajočega talenta in naravnih besed. Prvemu se je zameglil pogled in je izgubil ideje, drugi pa je s samoljubjem oskrnil svojo ustvarjajočo naravo in so ostale samo prazne besede. To se je zgodilo tistega dne, ko sta postala velika in slavna. Slovesni in usodni dan, ki je začetek umiranja v naši deželi. Smrt se pojavlja pri nas ob zori veličine. Ne poznam dežele, v kateri bi se dogajalo kaj podobnega. Tragedija, farsa.

MRTVI JERNEJ: Zakaj mi pripoveduješ o njej prav zdaj. O sebi pripoveduj!

MATI (*ga gleda*): Ko sta bila mlada, sta videla z enim očesom daleč, in ko bi morala spregledati še na drugo oko in pogledati še dalje, sta bila že monumentalna. Postala sta preroka in zato sta oslepela. Med nami je lahko tudi enooki kralj. A tragedija ni v tem, da so naši ljudje slepi. Protislovje vidim v dejstvu, da Slovenci zelo dobro vidijo, in to z obema očesoma, kljub temu pa si volijo za svoje vodnike in učeničke kdaj pa kdaj ljudi iz vrst enookih. To je pravi, pravcati paradoks. V njem se morebiti skriva izraz histerične previdnosti. Ne vem. Neki holandski upokojenec mi je razlagal, da dobre in koristne oblasti sploh ni, zato volijo v njegovi deželi le takšno vlado, o kateri upajo, da bo napravila najmanj škode. Ne vem. No, pa zdaj je pri nas že malo bolje. Vodniki in učenički zdaj vozijo avtomobile sami. Dokler so pa imeli šoferje, je bilo vse slepo, tudi tisti z enim očesom niso videli ničesar. In doktor in prvak, o katerih ti pripovedujem, kljub nekdanji sposobnosti ne vidita ničesar več. Spomenika sta, ki ju protokolarna služba pošilja po domovini. Tako so nekdanj purši avstrijskih feldkuratov nosili s seboj pribor za svete maše.

MRTVI JERNEJ: Ali ste vi obupali nad svetom in njegovo resnico?

MATI: Kaj je obup, ne vem, kaj je resnica tudi ne, občutim pa nesreče in praznike. Obup je téma literarnih teoretikov, ideje o samomoru in

samouničenju pa izhodišče za sodobne doktorske disertacije. Te predstavljajo namesto mentorjev obskurni asistenti, ki pa imajo edini dobre zveze s študenti. Vsako leto se jih med študenti najde nekaj, ki verjamejo učenim besedam in se obesijo. Jaz ne verjamem nikomur več. Zato nisem obupala. Obupan si, dokler veruješ.

MRTVI JERNEJ: Ali se je resnica skrila zaradi poraza ali zaradi groze?

MATI (*prižge cigareto*): Jaz kadim marijuano. Že dolgo vrsto let in še prej, preden so jo odkrili levi ameriški intelektualci. V hiralnici jo kadimo skoraj vsi. Naš zdravnik, krepak morfinist, nas je spodbujal k temu. Mislim, da je to edina pot, ki te obvaruje pred tegobami socialne, zdravstvene in sploh zakonodaje. Pa še pred marsičem drugim.

MRTVI JERNEJ: Ne verjamem vam, kar mi pripovedujete.

MATI: A propos, tisti zdravnik, tudi on je mojega mnenja. Dober morfinist in klasični primer obupa. Psihiater. Takoj po vojni je napisal debelo knjigo o nadvse zglednem zdravju naših borcev. Teza je bila jasna: kako družbenorevolucionarni ideali oblikujejo zdravo duševnost. V podkrepitev svojih tez je citiral tudi Stalina. In ker ima življenje drugačno logiko, kot jo imajo razprave, se je zdravnik kmalu povsem razočaral nad svojim znanstvenim razkritjem. Bil je iskren do sebe, kar je sicer posebna pravica revnih in preprostih ljudi. Njegova ordinacija se je začela polniti, iz dneva v dan je iskalo pomoči vse več borcev in bolnišnica je postala pretesna. Zdravnik je potem napisal novo knjigo, drugo po vrsti, s tezo o pogubnosti vsake vojne, tudi napredne in preklical vse teze iz prve knjige. Spoznal je, da je vojna samopotrjevanje in samozadovoljevanje človeka — zveri. Nato so ga seveda odstavili, pravzaprav so ustanovo tako reorganizirali, da v novi strukturi oziroma sistematizaciji delovnih mest ni bilo zanj več prostora. Neki sindikalni mojster jurist je opravil to statutarno operacijo. Zdaj se zdravnik potika po hiralnicah in je morfinist. Dve napačni tezi sta za eno življenje preveč. Moj prijatelj je. (*Ga ostro gleda, premor.*)

MRTVI JERNEJ: In vaše teze?

MATI: Kaj hočeš, človek živi samo nekaj hipov. Ti so pravo življenje. Vse drugo je le priprava na trenutke resničnega življenja, a kasneje, ko ti minejo, izkoriščanje nekdanjih trenutkov. Stara sem petinsedemdeset let, živela pa sem tako rekoč štiri leta, kar pomeni do tega dne enainšedemdeset let priprav in posledic. Kakšna absurdna matematika. (*Se smeje.*)

4. prizor

Skozi leva vrata vstopita Marija in Jernej.

JERNEJ (*opazi cigareto v babičinih rokah*): Stavim, da je pripovedovala zgodbo o marijuani in psihiatru.

MARIJA (*počasi*): Bojim se, da so spomini njena marijuana.

MATI (*zavpije*): Ne maram čustev. To so značilna lastnost pasjih in lakajsko vdanih duš, zlasti moških in umetnikov.

MRTVI JERNEJ: Zakaj nas kličete v svojih spominih. To je nesmisel. Izstopiti morate iz spomenikov, zakaj se bojite mlinskih kamnov? Kolektivni spomin je detomor revolucije.

JERNEJ: Oče, nadaljuj!

MRTVI JERNEJ: Opustite spominske svečanosti, s katerimi nam odpirate vrata v pokrajine, ki jim ne pripadamo več, in med ljudi, ki nanje ne moremo vplivati. Če bi vedeli takrat, če bi mogli vedeti takrat, ko smo umrli, da vas bodo naša dejanja mučila, težila ali zaposlovala vaš miselni in нравni svet, bi morda ne ravnali takó, kot smo, ali pa bi vsaj poskusili skriti svojo smrt pred radovednimi očmi. Kar smo storili, pravzaprav, kar so nam storili, se je zgodilo brez misli na našo vlogo v prihodnjih dneh. Naša smrt ne postavlja zgledov in moralnih norm, je le trdo, nujno dejstvo. Navaditi se morate na svet golih dejstev. Ta nimajo ne zgodovinskih in ne moralnih razsežnosti, ta dejstva se tičejo samo tistih, ki jih doživljajo ali pa jih morajo doživeti... in ne preživeti. Ravnodušni smo do vsakršnega odnosa do naše smrti. Živi morajo delovati brez vpliva mrtvih. Življenje ne sme biti igra, ki jo določa dramaturgija mrtvih. Spomin ni sejem, zgodovina ni veleblagovnica z mešanim smrtnim blagom in moralnimi zgledi.

JERNEJ: Nekaj sem doumel.

MARIJA: Poslušaj ga do kraja. Mislim, da sem ti nekoč pripovedovala nekaj podobnega. Takrat, ko si jokal ob grbčevi zgodbi.

MRTVI JERNEJ: Mi smo umrli mladi, večinoma med dvajsetim in tridesetim letom življenja. Naši živi tovariši so zdaj šestdesetletniki. Če bodo še kot devetdesetletniki prirejali spominske svečanosti in slavlja, nas bo ločilo od njih že šestdeset in več let.

MATI: No, to pa je kar dobra podlaga za generacijske boje in nasprotja, (*Premor.*) Artritis, skleroza in pa, to je najhuje, prvaštvo proti mladosti, ki je mrtva. Ljubosumnost živih starcev do mrtvih mladeničev. Še trideset let ne bodo mogli živi mladeniči prevzeti izročila svojih mrtvih, mladih sovrstnikov. Šestdeset let idejnega in generacijskega vakuumu. Kakšno zgodovinsko razkošje. (*Se smeje.*)

JERNEJ: Zdaj morebiti vem. Ne vse v eno skrinjo in ne vse pod enotezni naslov. Posloviti se moramo od analize, ki vidi le nasprotje med novimi in starimi idejami. Svet, ki v njem živimo, teži nesporazum med mladimi mrtvimi in živimi starimi. To je resnica.

MATI: Bojim se, da boste to resnico, ti in tvoji kolegi, vse preveč strastno analizirali v kavarniškem dimu in ob gostilniških šankih. Naposled pa se bo izpod vašega peresa porodila pod tujimi vplivi nova polresnica — svet kot gola struktura. Vnovič se bomo znašli na križpotju. A ne štirih cest, marveč dvajsetih in dvajset prerokov bo znova vabilo — sledite mi, moja pot je prava. Kdo ve?

MRTVI JERNEJ: Jaz smem reči, ni križpotij. Samo ena pot je prava, a je nihče ne pozna. Iskati jo morate, čeprav je ne boste našli. Nas so ustavili v iskanju, zato nas ne teži obup spoznanja, da ni prave poti.

JERNEJ: Oče, hvala za misel. Naj ti povem zgodbo. Bilo mi je devet let, ko nam je učiteljica opisala smrt dvajsetih partizanov v gorečem seniku. Ker nam je želela upodobiti veličino, je pripovedovala z nadrobnimi besedami, kako so se cmarili, smodili in pekli. In kako so se Nemci smejali. A ker je bila tudi politično neoporečna, nam je povedala, da so bili partizani žrtev izdajstva. Izdal pa jih je mlad, grbav pastir. In ko sem jo vprašal zakaj, spominjam se, sedel sem v tretji klopi, mi je odgovorila: Zato, ker so grbavci hudobni ljudje. Takrat sem zajokal, v razredu smo imeli sošolci grbavca. Na poti iz šole domov, devetletnik, sem prisegel, da bom preziral vašo zgodovino. Ne zameri, oče, ne morem spoštovati falange pokončnih in lepih junakov, ki so to, kar so, zgolj zaradi hudobije drugih, kakor je dejala učiteljica. Ljubši so mi grbavci s svojo motno, nedostopno duševnostjo. Pravzaprav je tisto, o čemer razmišljam, podobno blodnji o identifikaciji junakov in grbavcev.

MARIJA: Ko bi te mogla razumeti.

MATI: In zdaj moj vnuk, kako že pravijo uradni esteti, da piše straniščno poezijo. Lepa priložnost za uradne estete, ki s svojimi napadi na mlado poezijo dokazujejo svojo družbeno navzočnost.

MARIJA: Ne verjemi vsem tem besedam, v njih je veliko pretiravanja.

MATI (*trdo*): Jaz kadim marijuano, Marija samo še misli, da živi, Jernej piše poezijo, ki jo razen njegovih somišljenikov prebirajo le še v pisarnah ideoloških komisij in kvečjemu v sobah javnega tožilstva, ljudje pa jo bodo brali šele čez dvajset, trideset let, Barbara si izbira ljubimce iz vrst italijanskih industrijalcev, gledaliških igralcev in soferjev, Ignac pa se je polastil Marije in dobršnega dela slovenske industrije...

MARIJA: Mati, prosim vas.

MATI: ...in se zdaj ukvarja z gospodarskimi problemi. Vem, v stari Avstriji so me naučili, kaj se pravi biti priden, delaven, marljiv, kaj pa pomeni ukvarjati se z gospodarskimi problemi, tega pa resnično ne dojemam. Še najbolj me zadovoljuje razlaga, ki opisuje ukvarjanje z besedičenjem, da ne rečem s čvekanjem. Bo že držalo. Ignac presedi vse dneve na sestankih, konferencah, kongresih, posvetovanjih in simpozijih. Da, tudi na simpozijih, to je učena beseda, ki še ne vznemirja ljudi. Častni doktor venomer predseduje in prvak recitira, oba pa sta pars pro toto naše intelektualne in umetniške srenje. Sicer pa, (*premor*) preveč govorim. Prav ima Cicero: Senectus est natura loquacior. (*Se smeje.*) Saj veste, v latinske šole sem hodila v stari Avstriji, drugi to dobo opisujejo kot čas pred prvo svetovno vojno. Kaj hočemo, vprašanje zgodovinskega okusa. (*Premor.*) Pa končajmo to igro. Iti je

treba. Načelno zdravo shirati je navsezadnje pošteno opravilo. Samo tišina, ki spremlja to opravilo, je zoprna.

MRTVI JERNEJ: Klicali ste me, da bi vas spraševal. Toda kje so zdaj vprašanja? Ne vabite nas več. Vprašajte sami sebe in odgovarjajte sami sebi, ne drugim. Dokler boste odgovarjali zgolj drugim, ne pa sebi, bodo vaše roke v verigah, tudi svoboda nadeva okove. (*Premor*) Lepo pa je, če kdo brez uradnih napotkov prinese cvetje na grob. Rože niso hudobne in ne ubijajo. (*Se umakne v ozadje.*)

MATI: Zbodejo pa, saj poznaš Goethejevo Heidenröslein. Sicer pa rože sodijo k vrtnarjem, ne v literaturo.

MARIJA: Vsi ste znali svoje misli povedati. Jaz pa ne berem in ne razmišljam, samo čutim, da je z menoj narobe. Res je, kar pravi mati, samo goljufam se, da živim. Dvakrat vdova. Samo enkrat sem spremljala Ignaca na potovanjih v tujino. Na Finsko. Nekega dne sem prišla v Helsinkih na pokopališče padlih v zimski vojni. Vse gomile so bile enake. Ob njih so stale v črnino odete ženske. Tudi naslednji dan sem jih videla, vsak dan, dokler nisem odpotovala.

MATI: Zgodovina ponuja dvoje možnosti: ali sežigati vdove ali pa prisiliti politike, da bi se shajali na pokopališčih. Produktivnost njihovega dela je namreč mogoče določiti s številom grobov. Toda shajati bi se morali ob belem dnevu, ne opolnoči, polnočna shajanja sodijo v aitiološke pravljice. Iz povsem osebnih razlogov sem za drugo varianto. Ko sem kmalu po vojni sporočila svoj predlog višjim forumom, mi sploh niso odgovorili. Slišala pa sem, da so me ocenili kot duševno neuravnovešeno bitje, kljub temu da imamo v družini kar tri narodne heroje. Mojega predloga torej niso upoštevali, toda v tistih dneh je izšel velik in dolg članek o povezavi ljudstva in vodstva. Jaz sem zadevo, kako naj rečem, filozofsko preiskala in ugotovila, da paradoksi ljubijo vrhove. (*Se smeje.*) Pisala sem tudi Stalinu, Churchill, Trumanu in de Gaullu. Samo iz kabineta De Gaulla sem dobila odgovor, da je predlog zanimiv. Kaj hočemo, general ni ljubil svojih velikih kolegov, in še galanten oficir je vrh tega.

MARIJA: Kaj naj storim? Škatle, dragocenosti, stoli, naprave. Ves dan blodim od stvari do stvari. Jernej pravi, da sem ujeta...

JERNEJ: V svet stvari in reči, med obema pojmom je precejšnja razlika.

MATI: To je migrena, ta pa spremlja meno. Ko se boš poslovila od želja, boš ozdravela. Ko sem bila prvič v hiralnici...

MARIJA (*ostro*): V domu za onemogle, pravijo.

MATI: Onemogli nimajo doma. To je kraj brez iluzij. Prostor, ki dovoli kvečjemu spomin na iluzije. (*Premor.*) Tam sem srečala postarno igralko. Takrat je končala tretji zvezek spominov. Izjemna redkost, da je kdo med našimi gledališkimi ljudmi pismen. Ta dama je doživela meno že pri dvajsetih letih in migreno tudi.

JERNEJ: Babica, te zgodbe še nisi povedala nikoli.

MATI: Omenjena dama je uničila tri gledališča in troje ravnateljev je poglala mimo vratarnice na cesto. Samo dva sta se rešila pred njeno jezo. To je bilo takoj po vojni. Namesto nje je sodišče narodne časti opravilo z njima. Še danes, starčka oba, blagoslavljata usodo, ki ju je izročila v roke revolucionarne justice in ju tako obvarovala pred jezo in srdom primadon in prvakov.

MARIJA: Mati, vaša fantazija je grozna.

MATI: Štiri može je spravila v grob, peti pa se sprehaja po slovenskih narodnih pokopališčih. In potem je prišel tudi njen konec, pravi, čisti gledališki konec. Tik pred upokojitvijo je igrala Desdemono. Pomislite, kaj ji je šinilo v glavo na premieri. Namesto da bi bila zadavljena, je kratko in malo poskusila zadaviti Othella. Brez sape in omotičnega so odnesli Othella z odra. Za kulisami ga je z umetnim dihanjem rešil ravnatelj, čeprav je Othello izjavil pred premiero, da bo zadavil ravnatelja, ker mu je naprtil na rame tako staro Desdemono. Je že tako, da ravnatelj vedno rešuje nerešljive situacije.

JERNEJ: Babica, ti bi morala biti gledališki dramaturg.

MATI: V situacijo na odru se je vmešal Jago, ki je pritekel na sceno in začel kot brez uma recitirati Hamletove monologe. Inspicient, edino razumna oseba v gledališču, je poskušal rešiti položaj z glasbo, a so se mu pri tem zamešali trakovi tekoče predstave s prejšnjo in v zvočnikih se je oglasila stara avstrijska cesarska himna. Pomislite, občinstvo je spoštljivo vstalo, ko je zaslišalo mili glas nekdanje slave (*poje*) Gott erhalte, Gott beschütze, unsern Kaiser, unser Land! Naš narod se še danes zaveda svoje prave zgodovinske biti. Naposled je napol pijani dežurni na odru spustil zaveso in podrl onemoglega Jaga. Pravijo, da je občinstvo frenetično ploskalo učinkovitemu koncu, misleč, da je doživelo nekonvencionalni zaključek moderne interpretacije klasičnega dela.

JERNEJ: Babica, to je edina slovenska gledališka predstava, ki jo zdaj poznam.

MATI: Morebiti so nekateri opazili, kaj se v resnici dogaja, toda nihče ni želel tvegati, da bi ga obsodili kot sovražnika modernega gledališča. Samo en kritik je napravil avtodafe v časopisu in v skopih, klasičnih potezah uničil ravnatelja in režiserja. Desdemone ni omenil, bila je njegova mladostna prijateljica. Kljub temu pa so v gledališču spoznali, kaj se skriva za samoupravno iniciativo Desdemone in so igralko upokojili. Zdaj piše spomine. Pred nekaj dnevi mi je brala odlomek, ki pripoveduje, kako je igrala kot petdesetletnica Julijo. Tisti večer se je menda obesil v njeni garderobi režiser. Tako pripoveduje. Sicer pa pri gledaliških ljudeh nikoli ne veš, kdaj pripovedujejo resnico in kdaj pišejo nenapisane drame.

JERNEJ: Babica, to je literatura absurda.

MATI: Jaz pripovedujem samo tiste zgodbe, ki vanje verujem.

5. prizor

Pri levih vratih vstopijo Ignac Kmet, Ignac Likožar, Ignac Kosezar.

IGNAC KOSEZAR: Današnji dan je zame dan resnično življenjske polnosti. Pretresljiva proslava in nenavadni spomini, izvrstno anglosaško kosilo z dialogom in partijo kart, v kateri ni manjkalo tveganja. Za dobro literaturo je nujen pogoj salon in v njem konverzacija. Raki so bili izvrstni. Obedi in večerje umirijo personalne strasti, a vendarle so primeren čas za odločanje, kdo sodi v našo kulturo in kdo ne, kdo lahko še poje in kdo se mora posloviti, ker se je izpel.

MATI: (*ga gleda*): Rada bi videla njegov konec, a vem, temà ni konec in luč ni začetek... On je glasoval...

IGNAC KOSEZAR: Partija kart se mi je prilegla. Pri kvartanju me ne zanimajo zmage in porazi. Opazujem obraz nasprotnika in soigralca. Očarljiva igra duha, napetosti, samopremagovanja, skritih misli in kombinacij. Zato se tudi ukvarja z...

MATI (*posmehljivo*): Z umetnostjo.

IGNAC KOSEZAR: Da, draga gospa, tudi s čarobnim svetom umetnosti. V mojem sedmem epu, ki nosi naslov Osvobodjena svoboda, sedemsto heksametrov in blankverzov opisuje erotično substanco svobode...

MARIJA (*zavpije*): Ženska sem, mati sem... oprostite.

IGNAC KMET: Pustimo ob strani te razgovore, ki nikamor ne vodijo. On je še tu. (*Poišče s pogledom Mrtvega Jerneja, ki stoji povsem v ozadju.*) Mislim, da moramo končati in se posloviti. Čas je. Ne bi želel, da se pojavi še kak nepoklican, ki bi preverjal, kaj se dogaja pri nas. Oni dve sta po mojem mnenju že obvestili pol sveta. Njuna sposobnost obveščanja je v obratnem sorazmerju z njuno delovno sposobnostjo.

IGNAC LIKOZAR: Toda kaj se je pravzaprav zgodilo? Kaj se je zgodilo? Ali mi lahko kdorkoli izmed vas odgovori na to vprašanje?

JERNEJ: Nič se ni zgodilo. Bistvo pa je v tem, da se ni nič zgodilo, a vendarle se dogaja marsikaj.

IGNAC LIKOZAR: Opustite svojo filozofijo in se približajte našemu preprostemu slovenskemu človeku. Kadar ta človek posluša in gleda slovenskega umetnika, tudi mene, spoznavam, kako hlepi za čistimi ideali.

MATI: Kristus in Pilat v eni podobi.

6. prizor

Vstopi Barbara s pladnjem v rokah. Na pladnju so kozarci in steklenica viskija.

BARBARA: Ne sprašujte, ampak pijte. (*Ignacu Kosezarju.*) Našla sem v kuharičini sobi dve knjigi. Mislim, da sta stari, tudi kuharica je stara. Na prvi piše Goethe, na drugi Cankar.

IGNAC KOSEZAR (*vzame z zadovoljstvom obe knjigi in začne listati*):
Hvala.

MARIJA: Reči moraš umetnini iz klasične zakladnice, ne pa dve stari knjigi.

JERNEJ: Torej naša kuharica bere Goetheja in Cankarja. Resničen na-predek.

BARBARA: Meni je vseeno. Ne berem. Že ves dan poslušam, pravzaprav poskušam poslušati, a ničesar na razumem. Ne vem, kaj bi počela z vašimi spomini, živeti hočem. (*Vzame kozarec.*) Na zdravje mladih in starih! (*Vsi vzamejo kozarce, na pladnju ostane viden samo en kozarec. Pijejo. Dolg premor.*)

MARIJA (*gleda kozarec na pladnju*): Še nekdo bo prišel nocoj in razdril moj spomin.

MATI: Tisti, ki bo prišel, bo ostal sam v družbi tujcev. Prinesel nam bo konec.

MRTVI JERNEJ (*iz ozadja*): Tu stojim sam. Kmalu se bo zvečerilo. Prišla bo noč. Spomini usihajo. Večer je.

(Kratek nemi prizor. Ignac Kosezar bere, Mati polaga pasianso, Marija jo gleda, Ignac Kmet se spreha, Jernej in Barbara sedita.)

IGNAC LIKOZAR (*nenadoma*): To je čas predstav. Temà, zastor, luč, ljube besede. Nekdo pride in me prižge, spet nekdo pride in me utrne. Kdo je to? Nesmiselno prižiganje in ugašanje. (*Premor, zavpije.*) Mene so žalili kot nikogar. Žalili. Jaz pa sem trpel, ker so me prižigali in ugašali. Nočem, nočem, da bi me kdo za vedno utrn timer. Ne pustim. (*Pokaže na Ignaca Kosezarja.*) On je vse zapisal, kar je mislil in pre-mišljeval. Vse je zapisal in prav vseeno mu je, ali ga ljudje ljubijo ali pa sovražijo. (*Ignac Kosezar zamahne z roko.*) Vse je zapisal, samo zato, da bi ostal. Zvezal se je s tiskarji zato, da bi preživel samega sebe. Zdaj počiva na policah in bo kar naprej na policah. Jaz pa sem igralec, spomin name bo ugasnil in izginil z mojim koncem. Nekdo bo prišel in me utrn timer. Temà, zastor in spet temà. Nikoli več luči. (*Ihti.*)

MARIJA: Pomirite se, spoštovani Ignac Likozar. Tu je robec. Narod vas časti. Biti pri vaših letih še vedno tako poln moči in strasti, to nekaj pomeni.

IGNAC LIKOZAR: On je shranil svoje besede kot spravi kmet letino. Jaz pa sem vse svoje dolgo življenje moral peti in govoriti na izust tuje besede. To boli in žali.

BARBARA (*malce pijana*): Pa poskusite s pantomimo!

MATI: Začetek igre z gibi in brez besed je misel.

IGNAC LIKOZAR: Luč, temà, zastor. Kdaj pride čas, da si oddahn timer.

IGNAC KOSEZAR: Ugotoviti mi je v besedah Ignaca Likozarja kanček napora igralca, da bi premagal hipnost, tranzitoričnost svoje igre, kakor je dejal Lessing. Takega dejanja, ki ga uravn timer višja volja obstati, so

sposobni samo redki. Samo ustvarjalci, ki so se izognili iluzijam in slepilom. Veličina zahteva strogost življenja.

IGNAC LIKOZAR: Prosim vas, molčite. Potem mi bodo postavili spomenik v kakšni mrzli gledališki avli, kjer bom zaprašen in premražen sameval, medtem ko bo drugim sijala odrska luč. Nekdo bo prišel in me utrnil.

MATI: Opustimo te izpovedi. Poslušam jih že sedemdeset let. Že kot petletno dekletce sem na domu staršev, ki je bil zbirališče in zavetišče umetnikov, doživela grozo slovenskih izpovedovanj. (*Zavpije.*) Vse skupaj je impotentna cmeravost, slovensko-tirolski fen, eiuculatio ante portas. Razkrojili se bomo v teh jokavih izpovedih, kratko in malo utopili. Slovenska cmeravost, vznesenost in čustvenost so ubile še tisto malo keltskega duha, ki smo ga imeli še pred tisoč leti. (*Se smeje.*)

MRTVI JERNEJ: Sodbe so odveč, vi pa ste porabili že vse besede, zaloge so pošle, a kdo je sposoben za dejanja, boste morali odločiti sami. Če se ne boste odrešili, je vaš konec blizu. So nesreče, ki ne poznajo rešnikov. Kdo bo obdelal vaša osirotela polja in ledine. Preveč je prostora za spomenike. Petnajstletnik, ki je umrl ob meni, je jokal. Toda njegov jok ni bil cmeravo čustvo nemoči, bil je strah, groza, bil je upor proti nesmislu konca. Grem, prišel je moj čas. Kar sem videl, so videli že nekdanji rodovi, in kar sem zvedel, smo vedeli že nekoč...

(Od tu naprej je navzočnost Mrtvega Jerneja vedno manj opazna, dokler ne izgine takoj po prihodu Ignaca Dandyja Slovenca.)

IGNAC KMET (*hlastno*): Torej na svidenje in hvala za obisk. Bilo je prijetno in pridi še kaj, če boš imel čas. (*Splošna zadrega.*)

MARIJA: Ignac, zaboga, današnji dan ni podvržen pravilom protokola. Vsaj zdaj, prosim te, molči.

(Zazvoni telefon.)

BARBARA: Pijmo na zdravje tistega, ki kliče. Upam, da ni spomin.

JERNEJ (*dvigne slušalko*)... da, oče, tu je, (*se popravi*) tovariš Ignac je tu. Trenutek prosim.

IGNAC KMET: Nace tu... da... pozdravljen Ignac... torej jutri ob devetih, izredno zasedanje... razumem, seveda pridem... da, s številkami o gospodarskem in finančnem položaju... imam jih zbrane... ali naj zaokrožim številke... dobro, če želijo tokrat izjemoma točne številke, bom bral varianto A... saj veš, variante podatkov od B do G so prikrojene na različne politične situacije... dobro, tovariš Ignac, potem pa varianta A, ta je resnična, ampak opozarjam, Ignac, je hudičevo črna... dobro... na svidenje. (*Premor.*) Iti moram, izredno zasedanje. Takoj pojdem. Limuzina bo ostala s šoferjem tu. Jaz pojdem s športnim avtom.

MARIJA: Vem, da ne smem vprašati, a vendarle, zakaj moraš iti prav zdaj?

IGNAC KMET: Iti moram, to je vse. (*Jezno.*) Nekomu se je spet zahotelo urediti svet in stvari v enem samem dopoldnevu. Ni konca.

JERNEJ: A začetek, še pomniš prvo uro? Jaz pojdem, ko bo šel on. (*Išče s pogledom Mrtvega Jerneja.*) Pospremil ga bom. Potem odidem tudi sam. Kam? Morebiti med hipije, morda v potujoči cirkus ali pa v Che Guevarove gozdove . . .

IGNAC KMET (*zavpije*): Ne k Che Guevari, v šolo pojdeš. Izučil se boš za direktorja ali pa za znanstvenika.

MARIJA (*toplo*): Ali res moraš iti, ali se ne bi raje odločil. Danes. Zdaj. Nikoli nimáš časa, a se mi zdi, da je danes zadnja priložnost. Vsaj ta trenutek pomisli, kako je z nama. Tudi za slovo se je treba odločiti.

MATI: Nikoli se ne bo odločil. A zdi se mi, da glas, ki ga je klical po telefonu, ni bil daleč. Dragi moj zet, ne zanašaj se na mojo lahkovernost, ti se boš ujel, ne jaz. (*Ignac Kmet jo gleda z opaznim presenečenjem.*)

MARIJA: Dvajset in več let hodiš na sestanke. Zato, da bi se odločil, kaj vem za kaj. Odloči se enkrat sam, odloči o sebi, o meni.

IGNAC LIKOZAR: Kaj se dogaja

IGNAC KMET: Jaz nimam časa. Jaz ne odločam, o meni odločajo drugi. Vem, kaj je pripadnost in disciplina. Zato pa imate vse to, kar vidite. (*Pokaže z roko po sobi.*)

JERNEJ: Nekdaj so plačevali zvestobo z zvestobo, danes plačujejo pripadnost s predmeti.

MATI: Neozdravljivo. Nekoč, morda že jutri, bodo v hladni, senčni samoti neznanci odločili njegovo usodo. (*Ignacu Kmetu.*) Vsa leta po koncu vojne si živel, ne da bi se bil odločil za karkoli. To je tudi sistem. A ko boš nekega dne predmet tuje odločitve, boš spoznal, kaj je trpljenje. In še trideset let, če ti jih Bog da, te bo spremljal srd proti tuji odločitvi. Starost ti bo grenilo spoznanje, da se ti je zgodila krivica. To pa ni več sistem, to je usoda, ki pa logično raste iz tvojega in vašega sistema odločanja o živih bitjih. Ne pozabi, rehabilitacije v socialistični družbi imajo vedno naravo posmrtnega dogodka. Ni treba streljati, dovolj je, če umirajo ljudje, ki bi lahko še živeli in delali.

IGNAC KMET: Hvala za pouk iz politične teorije.

IGNAC KOSEZAR: Z vami, tovariš Ignac, pojdem. Jutri dopoldan predsedujem simpoziju Drznost in tveganje pesniške besede. Biti moram spočit. Pozdravljeni. Ugotoviti mi je, da sem preživel ure, dejal bi, dan, ki ne bo ostal brez zapiskov. Ali jih bom uvrstil v spomine in zapiske, bo odločila volja do strogega okusa, rekel bi volja do duhovne presoje, ki izloči vse, kar je minljivega in nima teže trajnosti. Zahvaljeni za lepo svečanost in dobro kosilo.

IGNAC LIKOZAR (*vpade, silovito*): To, to, jaz sem zaradi današnjega dne in dogodka odpovedal predstavo in izgubil zaslužek, Ignac Kosezar pa bo pisal spomine, ki bodo ostali.

BARBARA (že *malce pijana*): Ljubiti je treba, ne pisati. Uboge ženske, ki morajo poslušati vaše besede, medtem ko jih poskušate ljubiti. Rada imam neme ljubimce.

MATI (*Ignacu Likozarju*): Zdaj ste menda spoznali, kaj je idejna promiskuiteta in kaj je višji okus. Že v mladih dneh je znal vaš prijatelj ločiti večnost od slave ploskanja, ki ste se ji vi podredili v podeželskih bavarskih operah. Seštevek je zdaj jasen. Oba vaju spremlja čast, samo njegov krajec je trajnejši in debelejši. Če pri stotih letih niste spoznali tega, vam svetujem, da začnete znova. (*Se smeji.*) Pravijo, da nikoli ni prepozno.

IGNAC KMET: Pojdiva. Pozdravljeni. Tudi ti, brat, vidim te, kdo si, a ne vem, kaj si. (*Ga išče z očmi.*) Utrujen sem, pojdiva. Marija, odpusti mi, ne morem, ne znam ti pomagati. Morebiti boš spoznal, da je za temi besedami malo lju...

MARIJA: Molči in pojdi! Zdaj vem, kaj moram storiti.

MATI: Čas izpovedi. Bojim se, da še nismo pri kraju. (*Gleda Ignaca Kosezarja.*)

IGNAC KOSEZAR: Na svidenje. (*Mrtvemu Jerneju.*) O svoji smrti pa se prihodnjič potrudite pripovedovati bolj nazorno in pristno. Kritičen moram biti, kljub vaši nemili usodi. (*Materi.*) Niste se motili, gospa. Naj vam povem. Kljub jezi, ki jo gojite do mene, vas vendarle moram spoštovati. (*Premor.*) Tudi takrat, kadar sem mislil eno, govoril pa drugo, sem to storil iz prepričanja o višji resnici, ki pa jo lahko trenutna neresnica meritorno zastopa. To je igra, v kateri veljajo pravila: *La pièce bien faite.* (*Premor, s teatralično muko, a vendarle blizu zloma.*) Naj vam povem. Četrty glas je bil moj. S svojim glasom sem odločil potek današnjega dne.

MATI: Bili ste četrty, ne prvi. Vem, bojite se, da bi se tudi vi izpeli!

IGNAC KOSEZAR: Nekoč bo prišla zadnja beseda. Pero se bo ustavilo, to je finale, ki ga ne morem preprečiti. Smrt razumem, moja vednost o njej je jasna, meni seveda. A nisem še odkril vseh skrivnosti in globčin življenja. Zato bi želel tudi naprej še biti navzoč v tej življenjski igri, še desetletja bi želel nadzirati ali vsaj opazovati svojo navzočnost v naši kulturi. Zato sem glasoval, da smejo biti mrtvi navzoči v našem življenju. Nisem kriv, če je žlahtnost mojih misli tolikokrat izkrivilo ravnanje, ki ga predpisuje politična zgodovina. Ne verujem v reinkarnacijo, a moj duh ne priznava meja telesa.

(*Nemi prizor. Vsi gledajo Ignaca Kosezarja, ki si briše čelo z robcem.*)

MATI (*mrmraje*): Ne, ni Tartuffe. To je pravi, avtohtoni, domači traged. To pa utegne biti še hujša zmota... A včasih ljubimo človeka zaradi njegovih zmot... Moj bog, lahko bi postal nekak subalpski Sokrat, če ne bi podlegel ignacijevstvu.

IGNAC LIKOZAR (*svečano*): Življenje je oder. (*Ironično.*) Tudi vi ste igrali.

MATI: Morda bo čez deset, ali sto let prišel k nam kdo, ki mu ne bo ime Ignac. Takrat bodo našo usodo določili nazori in ne krstna imena. Ne bomo se rešili vse dotlej, dokler bodo vstopali skozi vrata le Ignaci...

7. prizor

Nenadoma se odpro leva vrata. Vstopi Ignac Dandy Slovenec. Pogleda vsakega posebej, za hip se sreča z Mrtvim Jernejem. Edino mati spremlja njuno srečanje.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Dober večer. Ime mi je Ignac, pišem se Dandy Slovenec. Srečal sem Ruso Evlalijo, povedala mi je, da vas mučijo spomini. Prišel sem, da jih nadomestim, a kljub temu nisem surogat. Vedite, nikogar ni bilo doslej, jaz sem edini obisk pri vas. Zanimivo, kaj, ampak resnično. Vse vas poznam, sem to, kar sem. V meni lahko vidite tudi propadlega študenta arhitekture ali pa jurista. Vendarle pa sem samo ta in tak, kakršnega me gledate. Rad kramljam, Rusa Evlalija me je prosila, naj vam pomagam. Menim, da vam ta identifikacijski podatek zadošča.

IGNAC KMET: Slutil sem, da ne bomo ostali sami. (*Ignacu Dandyju Slovencu.*) A ne pozabite, vrata niso bila zaklenjena.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Zato sem vstopil, ne da bi bil potrkal.

BARBARA: Čeden gospod. V skladu z modo in tudi predstaviti se zna.

JERNEJ: Zdi se mi, da je v njegovem govoru nekaj aforističnega.

MATI: Nadaljujte.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Jaz sem poklicno radoveden. Moramo biti obveščeni. Nejasnosti in skrivnosti, kot veste, povzročajo nacionalne, socialne in politične pritiske in napetosti. To pa ni dobro. Jaz samoiniciativno pomirjam napetosti in sem za to honoriran. Po učinku seveda.

MATI: Naravno. Pri nas ne spoštujemo dela, temveč nagrajujemo učinkovitost besed. Nadaljujte.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Gospa, moje sorodstvo je čistokrvno... tu pri vas se dogaja nekaj nenavadnega. Toda ne bojte se sodnih razprav, te niso več v navadi. To zdaj opravijo sveti, odbori, komisije. Svoboda si je pri nas izbrala nov obrazec ugotavljanja odgovornosti. Včasih so rekli zločin in kazen, danes pravimo svoboda in kazen.

MARIJA: Vi ne govorite v imenu svobode. Podobne glasove sem že nekoč slišala.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Nekateri z novo formulo niso zadovoljni in si želijo vrnitve v stare čase, ko so le nekateri povzročali strah in so ga drugi zgolj doživljali. Pravijo, da je bilo to razmerje, da je bila ta soodnosnost jasna in nedvoumna.

MATI: Zdi se mi, da se nekdanji manipulanti pojavljajo v novi preobleki.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Danes, pravijo kritiki in skeptiki, je strah porazdeljen med vse v enakih količinah in nihče ni več zaščiten pred

njim. Res je. Nikoli se ne ve, ali se tvoj strah začne v višavah ali nižavah, ali nastaja v tebi, ali pa prihaja od tvojih sovražnikov ali celo prijateljev, kar je najbolj pogosto. Svet je vsota odprtih možnosti strahu in bojazni.

MATI: Ubogi Karl Marx.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Avtorske pravice do strahu in do negotovosti so zdaj vsem državljanom enako dodeljene. To je velika zmaga našega samovladanja. Vidite, zakaj ne smete zdaj pozabiti, da je tudi vaš strah, kot vsak drug strah, zdrava osnova političnega funkcioniranja, ki omogoča življenje.

MATI: Menda ne boste trdili, da je uničenje samega sebe najbolj humana oblika smrti?

IGNAC DANDY SLOVENEK: Nisem filozof. Jaz sem samo radoveden, nič drugega. Realist sem. Politolog, ki razrešuje družinske in družbene probleme.

IGNAC KOSEZAR (*ostro*): Odstopite in umolknite, mladi mož. Mene ne boste preplašili. Zaradi vašega realizma se ne bom odpovedal svojemu. Kar ste nam povedali v svojem nastopnem govoru, je najnevarnejša empirija, ki sem jo slišal v stotih letih svojega življenja. Moj popis so mnogokrat izrabili, toda tokrat ga ne dobite.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Vaše grožnje so moralističen papir. Plačani ste in slavni. Ne pozabite, slava pomeni odvisnost. Za sedeže na tribunah sedanjosti in večnosti ni treba kupiti vstopnic, a vedite, da niso gratis.

IGNAC KOSEZAR: Tu imate listnico. (*Mu jo vrže k nogam.*) Če je v njej kaj vašega, vzemite. In če je ta odkupnina za svobodo — mojega prepričanja premajhna, dobite jutri ostanek. Sposoben sem začeti znova. Toda tokrat ne bom napisal epa. Že nekaj časa mi potihoma zori misel o tragediji.

IGNAC KMET (*preplašeno*): Ne zaostrujmo razprave. Razumno dogovarjanje je naša pot.

BARBARA: Zdaj je vsaj zanimivo. Čeden gospod, mlad in odločen. Videla sem ga na promenadi in v baru.

IGNAC KOSEZAR: Grem. Ostati tu, pomeni privoliti v nekaj, česar ne morem in ne smem sprejeti. S tem gospodom sem opravil.

IGNAC KOSEZAR: Vi ste prišli, da bi me utrnili. Vem, vi ste moj Jago.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Jaz ne utrinjam in ne prižigam. To ni moja naloga. To delajo drugi. Jaz samo ugotavljam, kdo gori, kdo tli in kdo je že izgubil plamen. Vedno vam ploskam, vam osebno.

MATI (*se zasmeji*): Ta, ki vidi v vas Jaga, in vidi Jaga v vsakemu človeku, ki se mu skuša približati, ne bo nikoli spoznal, da je bil njegov edini, pravi in resnični Jago — publika. Ob igralcih samo še politiki podlegajo tej duševni motnji. To sem vam hotela povedati.

IGNAC DANDY SLOVENEK (*mirno*): Kakšne tegobe vas tarejo?

IGNAC KMET: Kdo vas je klical? Moj dom ni hodnik pred sejno sobo. Vi se odstranite, midva pa pojdiva.

(Ignac Kmet in Ignac Kosezar odideta. Marija zapre za njima vrata.)

8. prizor

MATI: Končno odločitev, a, žal, odločitev s pobegom. Samo tega ne vem, ali je ta ura prišla dvajset let prepozno ali prezgodaj? A to vem, da je bil tisti telefonski klic fingiran. Torej pobeg s prevaro. Skratka, čisti politični stil.

IGNAC DANDY SLOVENEK *(mirno, ne da bi se ozrl za odšlima)*: Kaj vas muči? *(Počasi od osebe do osebe, toda mimo Mrtvega Jerneja, ki ga je komajda še opaziti.)* Spomini, dogodek, razmišljanje o dogodku? Strinjam se s tistimi mnenji, ki vas, spominske ljudi, opisuje kot okameneli svet. Ropotate in kupčujete s spomini in nihče ne more zaradi tega naprej. *(Ostro.)* Kaj se je torej zgodilo?

BARBARA: Vi pa govorite vseskozi simpatično in jasno.

JERNEJ: V vaših besedah vidim pollašanje koščkov in delčkov tujih idej. Menda se začenja nova ideološka trgovina na naših sejamskih štantih.

MATI: Prej, ko ste šli od enega do drugega, sem vas pozorno opazovala. Če bi nosili časopise v torbi, bi bili lahko kolporter. Tisto, kar vi raznašate po hišah, ni spomin na preteklost, pa tudi upanje v prihodnost ni. Zdaj vem, kdo ste. Vedli ste se kot režiser, ki še na premieri ne ve, kdo je glavna oseba igre. Nekdo spet poskuša režirati naše usode. Zaman. Prepozno. Doba političnih režij je minila. Smo na pragu kolektivnega happeninga.

(Mrtvi Jernej je med temi besedami izginil. A navzoči se vedejo prav tako kot prej, ko je bil še navzoč.)

IGNAC DANDY SLOVENEK *(ostro)*: Kaj se je torej zgodilo?

MATI: Ne poslušajte ga. Grem in pospremim sina do križišča pri spomeniku. Potlej pojdem v hiralnico.

JERNEJ: S teboj in z njim grem. Držal te bom za roko, babica, noč je. Pot je kamnita. Prav blizu tvojega cilja pa se bom poslovil.

MARIJA: Pojdimo. Vidva že poznata pot, jaz pa bom hodila do zore, morebiti se mi posreči.

BARBARA *(zavpije)*: Tu ostanem. Pojdite čimprej! Jaz sem dedinja, zato moram ostati!

MATI *(pri vratih)*: Kozarec z viskijem je na mizi. Popijte ga.

IGNAC LIKOZAR: Bom, gospa, brez skrbi.

MATI: On naj ga popije, ne vi. Razumite že enkrat, da niste središče sveta. *(Ignacu Dandyju Slovencu.)* Vi pa bodite radovedni. *(Premišluje.)* Bojim se, da ste nekomu podobni. Ah, ta podobnost. Če ne bi bila ura

prepozna, bi vam povedala dolgo zgodbo o podobnosti. Nekaj vam le zaupam. Nekoč, še pred prvo vojno, je jokal v naši hiši mlad literat. Obdolžili so ga klevetništva in rojaki so ga marljivo preganjali. To je v naši deželi edini običaj, osrednje, nacionalno izročilo, ki ga vedno spoštujemo. Literata pa so hoteli kamenjati zavoljo tega, ker so se nekateri sodobniki spoznali v njegovi noveli. Pri nas ljudje bero samó zato, da ugotovijo, ali jih je kdo opisal. Ko se je pisatelj napil, se je pomiril. Tisti večer je bil pri nas očetov znanec in je poslušal izpoved ubogega literata. Bil je kapitan dolge plovbe pri tržaškem Lloyd. Menda edini Slovenec, ki je bil takrat kapitan dolge plovbe. Kajti Slovenci so kapitani le kratkih plovb. Že v prvem pristanišču se namreč ustavijo, izkrcajo, oženijo in začno trgovati ali celo verižiti. Tisti pa, ki jim v trgovini spodleti, in tisti, ki ostanejo na kopnem, ker ne ljubijo nevarnosti morja, postanejo pesniki in reformatorji. Toda, žal, tudi v teh poklicih le eden med tisočnimi postane kapitan dolge plovbe.

IGNAC LIKOZAR: Ko vas poslušam, spoznavam, zakaj je moj oder lepote razdejan. Ljudje niso več sposobni čustvovati v gledališču, ker ob večerih razumsko sovražijo umetnost. To me žalosti.

JERNEJ: Babica, tvoja pripoved nima konca, to je zgodba o...

MARIJA: Naj jo pove, morebiti jo poslušam zadnjikrat.

MATI (*jo pogleda in nadaljuje*): Ima konec, tokrat ga bom našla. Kapitan, o katerem vam pripovedujem, je veliko bral, toda (*z ironijo*) z literaturo se ni ukvarjal. Ko nam je pomagal obuditi v nesrečnem literatu voljo do življenja, je dejal, da le v literaturi številčno velikih narodov nihče ne spozna samega sebe. No, kar zadeva Kitajce, bi kapitanovi misli pritrdila.

JERNEJ: Babica, ta teza je napačna, ne drži.

MATI: Seveda ne drži. Kapitana pa nismo nikoli več videli. Njegova ladja se je pogreznila na dnu morja, on pa se je častno potopil z njo in s čepico na glavi. Tako smo izgubili edinega kapitana dolge plovbe, ki smo ga imeli takrat. (*Se smeje.*) Kmalu po tistem pogovoru sem napisala v šolski nalogi, da se človeštvo deli na šarlatane, tragede, cinike, reformatorje in poštenjake. Poštenjaki so edina človeška zvrst, ki se še ni preselila iz literature v življenje. Nihče, če je iskren, ne spozna samega sebe v literarni obliki poštenjaka. (*Se smeje.*) Seveda so me izključili iz šole. Že takrat so to delali, iz moralnih razlogov seveda. Ah, ta podobnost. (*Premor.*) Jaz kadim marijuano, vam, ki ste poklicno radovedni, to lahko zaupam. O kajenju marijuane še nimate zakonov. A tam, kjer ni zakonov, tudi ni preganjanja. Tam so samo ljudje. Vi pa kar prežvekujete politično slamo. Toda ob tej misli ste brez moči, kajti zapisana je v Rimskih elegijah. Če ne veste, kdo je avtor, povprašajte na univerzi, kadar boste šli slučajno mimo. Ljudje so tam prijazni in radi odgovore na vprašanje; ne pozabite pa, da jih že dvajset let ni nihče ničesar vprašal. Zato jim spreglejte morebitno zbe-

ganost. (*Premor.*) Kar raziskujte spomine, človek išče v spominih svojo mladost, a najde le smrt. Živo bitje drži v svojih rokah samo dve dragocenosti: mladost in smrt. Končali boste tako kot jaz, v hiralnici, a vi brez spomina, zakaj vi nimate preteklosti, ne prihodnosti, vi ste zgolj čista sedanost. To pa je skoraj čisti nič. Pravijo, da ni sedanosti, če se v njej ne spreminja preteklost v prihodnost. O, ko bi mi bilo dvajset let, bi postala mornar, pa čeprav na ladji brez jader, brez kompasa in krmila, samo da bi občutila slast tveganja... Vi, vi pa v tej zatohli sedanosti kar vriskajte in jodlajte do konca stoletja. (*Počasi odide z Marijo in Jernejem. Izza odra je slišati njen ostri, sarkastični smeh.*)

BARBARA (*med materinim smehom, si naliže kozarec viskija, ga popije na dušek*): Učna ura idej je mimo, zdaj so na vrsti trenutki strasti. (*Premor.*) Pametno govorim, učena sem postala v tej zmedi. Hudiči neresnični, sami igralci. (*Vrže kozarec v zid.*)

9. prizor

Pri desnih vratih vstopi takoj nato Ignac Šatraj.

IGNAC DANDY SLOVENEK: To misel stare gospe si kaže zapisati, se pravi zapomniti.

IGNAC LIKOZAR: Seveda, pijva.

IGNAC ŠATRAJ (*zagleda Ignaca Dandyja Slovenca, gre mimo njega, kot da ga ni. Tako se vede do konca prizora*): A danes je tu. Moj bog, povsod ga naročujem zadnje čase. Ali jih je več in so si med seboj podobni ali pa je samo eden, a ta vsestransko aktiven? Sicer pa moja opazovanja niso važna. Krog, v katerem se gibljem in živim, je omejen na nekaj bolj znanih posameznikov. (*Vzame v roko knjigo, ki jo je pustil Ignac Kosezar na mizi, in bere.*)

Ta roka bo kovala svet...

BARBARA: Ta stavek ti lahko razložim, vsako leto smo ga brali v gimnaziji.

IGNAC ŠATRAJ: Kdo ga je napisal?

BARBARA: Tako pravi Cankarjev učitelj Jerman kovaču Kalandru, delavcu, ki naj spremeni svet.

IGNAC ŠATRAJ: Kakšen nesmisel. Da bi delavec spremenil svet, kaj pa bodo potem delali delavski politiki? Tvoj oče vedno pravi, da nastane zmeda, če se izobraženci in delavci spuste v skupno akcijo. Pojdi, mucka, greva. Danes je prilika, vsi tvoji so šli, ta dva pa naj pijeta.

BARBARA (*izzivalno, malce pijano kot ves čas*): Že ves dan čakam. Tu govorijo, jaz pa hočem živeti, pojdiva. Danes se nama ni treba paziti. Tvoja sem.

IGNAC ŠATRAJ (*jo objame in jo poboža z roko po zadnjici*): Ta roka bo kovala svet. Ti si moj začasni, trenutni svet. (*Odideta.*)

10. prizor

IGNAC LIKOZAR (*gleda za njima, nato tiho, a pomenljivo*): Bog živi vas, Slovenke, prelepe žlahtne rožice . . . naj sinov, zarod nov iz vas . . .

IGNAC DANDY SLOVENEK: No, tokrat ste pa imenitno uporabili Zdravljico. (*Popije kozarec viskija, zapre beležnico, pobere listnico Ignaca Kosezarja, jo položi na mizo in zapre knjigo, ki sta jo pustila odprto Barbara in Ignac Šatraj. Nato zamišljeno.*) Vsi so odšli. Samo vi, igralci. Pobegnili so pred mojo radovednostjo. Razšli so se za vedno. Moram reči, s tovrstno dezintegracijo pa nisem računal. Morebiti je to bistvo happeninga, o katerem je govorila starka.

IGNAC LIKOZAR (*že od prihoda Ignaca Šatraja pregleduje plošče, ki so v diskoteki ob radijskem sprejemniku*): Združite se sami s seboj. To je zdaj moderno. (*Ignac Dandy Slovenec ga pogleda, čez hip nenadoma, glasno.*) Našel sem, našel. (*Postavi ploščo na gramofon. Prostor napolni stvaren, svež in oster glas igralke, ki recitira Prešernovo Zdravljico. Recitacija je polno nasprotje čustveno privzdignjenega Likozarjevega pripovedovanja Zdravljice v prvem delu.*) Nikoli, nikoli je ne bom dosegel, nikoli je ne bom presegel in ne prekosil. Mlada je, a kje je moja mladost. Jaz ne zmorem več. Pod lipo na vasi sem doma. Napak sem glasoval in spet sem ostal sam. To boli. Star sem. (*Utiša gramofon.*)

IGNAC DANDY SLOVENEK: Vsi so odšli. Vsi. In s kom naj začnem igro?

IGNAC LIKOZAR (*ostro*): Z menoj ne, nikdar, nikoli, nič več, nikdar. Zdaj vem, vrniti se je treba k igri . . . (*Odide skozi desna vrata.*)

IGNAC DANDY SLOVENEK: Brez slepila. A pomnite . . . (*Ko vidi, da je sam, nadaljuje*) jaz sem igra brez začetka in konca, igra brez slepila. Pa čeprav igra s samim seboj, kot mi je svetoval ta stari komedijant.

11. prizor

Skozi leva vrata vstopita Ruso Evlalijsa in Jožefa Cvebe.

RUSA EVLALIJA: Torej, sam si ostal. Zanimiv razplet, upam, da nisva prepoznali.

JOŽEFA CVEBE: Kadar ugasnejo spomini, se umaknejo tudi njihovi lastniki.

IGNAC DANDY SLOVENEK: Rekel sem, da sem igra s samim seboj.

RUSA EVLALIJA: Dobro te razumem. Objekti zgodovine so odšli in ostali smo samo njeni subjekti. Prav, pa pričnimo. Za delo nas je premalo, (*se smeje*) za akcijo pa dovolj. Pričnimo.

JOŽEFA CVEBE: Vesela sem, da sem se vrnila v to hišo. To je njena ideja. (*Pokaže z roko na Ruso Evlalijsa.*) Pojdimo se spet zgodovino.

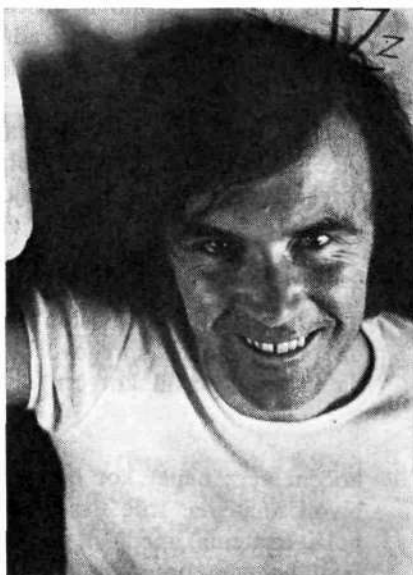
To pomirja živce. A vedi, brez naju ni mogoče začeti ničesar novega. IGNAC DANDY SLOVENEČ: Prav. A povem vama, da tudi s tovrstno integracijo nisem računal. Mlad sem. Tokrat so vajine avtorske pravice omejene zgolj na začasno zaveznitvo z menoj. Starost vama je za petami.

RUSA EVLALIJA: Skupaj bomo določili prihodnost, a seštevali bomo čez petindvajset let.

IGNAC DANDY SLOVENEČ (*nenadoma in ostro*): Vedve v grobu, a jaz na mladem konju!

(Med razgovorom se izteka komaj slišna recitacija Zdravljice. Ob zadnjih besedah pa se skozi okno zaslišijo zvoki koračnice Hej, brigade. Če bi tanieme bile previsoke, to koračnico lahko zamenja kaka druga.)

ZASTOR

Tomaž
Šalamun

bela itaka

I zvezde! da mi salutarite
da podžgete ogenj, tilnik zveri
da podžgete hlad, arkadijo
plamen grozdja v senci, zvok čelade

da mi odprete morje, krst, pohlep
beganje belih ovc, zažganega mesa
da še enkrat vidim barvo kako plove
slišim zvonjenje naše gospe, zrušnih balustrad